ئەگەر هەر نووسەرێک یۆتۆپیایەکی هەبێت، یۆتۆپیای من زۆر لە مامزێرەوە نزیکە

دیمانە لەگەڵ کاروان کاکەسوور

هەڤپەیڤین: رابەر فایق

کاروان عومەر کاکەسوور یەکێکە لە نووسەرە هەرە جیددییەکانی ئێمە، ئەو بەهۆی کتێبی (مندالیم ئاسکێک بوو بە سەر پەلکە زێرینەکاندا بازبازێنی دەکرد)ەوە ناسراوە، کتێبێکە هەم دەتوانین وەکوو رۆمان، هەمیش وەکوو یادداشتی نووسەرەوە، تەماشای بکەین. چیرۆک و رۆمانەکانی کاروان تێکەڵ بەقوڕی واقیعن، لەپاڵ ئەمەیشدا تێکەڵییەکی زۆر سەیریان هەیە لەگەڵ فەنتازیادا... ئێمە لە نێو چیرۆک و رۆمانەکانی ئەم نووسەرەوەدا، ناتوانین واقیع و خەیاڵ لە یەکتریی جوداواز بکەینەوە، ئەمەیش یەکێکە لەفێڵە هونەرییەکانی نووسەرەوانەکان، کە دەخوازن لەرێگەی ئەم تێکترنجاندنەوە، خوێنەر بەرەو نادیارییەکی جوانیناسانە ببەن... ئەگەر نووسەرەوەی ئافرێنەر لەرێگەی زمانەوە بناسرێتەوە، ئەوا کاروان گەلێک لەمێژە (زمان)ی خۆی هەیە و تایبەتمەندێتیی پاراستووە. نووسەرەوەی رۆمان پێویستی بەهەبوونی زمانێکی پاراو هەیە، بۆ راوکردنی خوێنەرەوە، ئەوە بۆیە ئێمە لە دوای خوێندنەوەی هەر چیرۆک-رۆمانێکی کارواندا، روا دەکرێین، بەڵام بەشێوەیەک کە خۆمان مەیلمان لێیەتی، نەک لەرێگەی خەیالاتە سەیرەکانی نووسراوەکانەوە... دواهەمین کتێبی ئەم نووسەرەوەیە، رۆمانی (مامزێر)ە، هەزمکردنی ئەم رۆمانە قورسە، بە حوکمی ئەوەی بەشێوازی ریالیزمی سیحریی نەنووسراوە، وەک نووسەرەوەگەلێکی دیکە لە سەر ئەم سکەیە دەڕۆن و بەردەوامن، بەڵکوو بەشێوەیەک دەنووسێ کە جۆرێک لە فرەڕەهەندیی لە خۆدا هەڵگرتووە و بەتەنها لایەنێکەوە خۆی نەبەستووەتەوە و بەتەنها لایەنێکیشی قایلمان ناکا... دوای خوێندنەوەی رۆمانەکە، ویستم لە بارەی گەلێک پرسیاری تایبەت و هەڵێنجراو لە نێویدا، دیمانەیەک لەگەڵ نووسەرەوەدا بکەم، پرسیارەکانم ئاراستەی کردن، هاوکات لەگەڵ هەندێک رەهەندی دیکەیش تێکەڵم کردبوون، ئەویش لەرێگەی وەرامەکانییەوە، پێشوازیی لێ کردم... راستە ئەم دیمانەیە تایبەتە بە رۆمانێکی دیاریکراوەوە، بەڵام ئەم (تاکرەهەند)ییە نەبووەتە بەربەست لە بەردەم نووسەرەوەدا، تا ئارەزوومەندانە نەدوێ و لە بارەی گەلێک پرسی دیکەی هاوڕایەڵ بە رۆمان و چیرۆکی کوردییەوە، تا ئەندازەیەکی باشیش قسەکردن لە سەر گوتەگەلێک و خودی نووسەرەوە و نووسراوەکانی (ئەوانیدی)کەوە، روانینەکانی نەخاتە روو... لێرەدا دەست لە پێشەکیی هەڵدەگرم، با پێکەوە خودی پرسیار و وەرامەکان بخوێنینەوە:

***: هەم بیستوومە و هەم خوێندوومەتەوە کە نووسەرێک بۆچوونێکی وەهای هەیە: (نووسینی یەکەم رستەی رۆمان، تا ئەوپەڕی قورسە)، دەشێ بۆ هەر نووسینێکی جیددیی ئەم (سەخت)ییە لەبەردەم نووسەردا قووت ببێتەوە. ئایا ئەو وەختەی یەکەم رستەی ئەم رۆمانەت نووسی بەرەورووی ئەم حاڵەتە بوویتەوە؟ چ کاتە بوو؟**

-: ئەم پرسیارە ئەگەرچی بەڕواڵەت ئاسان دێتە

بەرچاو، بەڵام راستییەکەی وەڵامدانەوەی قورسە. ئاسان نییە لەو چیرۆک و رۆمانانەی بەشێوازی ستاندارد نانووسرێن، شوێنێک بۆ سەرەتا و کۆتایی دیاری بکەین. کێشەی یەکەم لێرەدا ئەوەندەی لەگەڵ تەکنیکەکانی گێڕانەوە (techniques Narrative) دایە، ئەوەندە لەگەڵ وشە و دێڕەکاندا نییە. هەر لە سەرەتاوە دوو جۆر کات خۆیان دەسەپێنن، یەکەم: کاتی تێکست، واتە ئەو کاتەی تۆ درێژە بە پرۆسێسی گێڕانەوە دەدەیت. دووەم: کاتی رووداو، یاخود کاتی حیکایەت. بە مانایەکی دیکە تۆ لەرێگای خەیاڵەوە شێوازەکانی گێڕانەوە دادەهێنیت، بەو مەبەستەی سیستەمی کاتی رووداو تێکبشکێنیت و کاتی سەربەخۆی چیرۆک یان رۆمان دابمەزرێنیت. لە چیرۆک و رۆمانی ئەمڕۆدا کات زیاتر لە ئاراستەیەکی هەیە، کە ئەمەش دەستنیشانکردنی شوێن زەحمەت دەکات، چونکە هەموو ئەو پرۆسێسانە لەناو خوددا روو دەدەن و تایبەتمەندێتیی کارەکتەر پێکدەهێنن. لێرەوەیە تەمومژ دەردەکەوێت، چونکە هەتا جووڵەکان لەناو خوددا زیاتر بن، پتر پێوەندیی نێوان خود و بابەت ئاڵۆز دەکەن و لەگەڵیدا قەبارەی تەمومژیش گەورەتر دەبێت، کە خۆی لە کۆمەڵێک میکانیزمی بەرگرییدا دەبینێتەوە بەرامبەر بە دەسەڵاتی کەلتوور. هەر لێرەشەوەیە غوربەت و نیگەرانییش دەردەکەون، کە بوونەتە دوو تایبەتمەندیی کارەکتەر هەر لەگەڵ سەرەهەڵدانی رۆمانی شەپۆلی هۆشەوە لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە هەتا ئەمڕۆ.

هەڵکۆڵینی خود هەمیشە لەگەڵ داهێنانی بیرۆکەی میتۆلۆژیادا هاوشان بووە. هەر رۆمان خۆی چەمکێکی ناعەقڵانییە، بەوەی لەرێگای فەنتازیاوە ئەو دنیایە دادەمەزرێنێت، کە بەهۆی جیاوازییەکانییەوە خۆی لە دنیای فاکتواڵ جیا دەکاتەوە. چی دیکە ئەو شتانە گرینگ نین، کە چاوی ئاسایی دەیانبینێت و لە ژیانی رۆژانەدا بۆ پێداویستییە دیاریکراوەکان بەکار دەهێنرێن، بەڵکو ئەوانە لە کۆنتێکستی خۆیان دوور دەخرێنەوە و لەگەڵ لۆژیکی میتۆلۆژیادا رێک دەخرێن، کە کارەکتەر خۆی دایهێناون. کەواتە تەعبیرکردن لەم دنیا تایبەتەی خود کارێکی تا بڵێی دژوارە، بۆیە ناکرێت لەرێگای ئەو وشە و دێڕانەوە جارێکی دیکە بگەیتەوە ئەو دنیایەی پێشوو. مەبەستم ئەوەیە تێکست تەنها ئەو وشە و رستە و پەرەگرافانە نیین، کە ئێمە لەرێگای چاوەوە دەیانبینین و دواجار دەتوانین شوێنەکانیان دەستنیشان بکەین، بەڵکو لەنێوان وشەکاندا، لەودیوی دێڕەکاندا و لە پشت پەرەگرافەکاندا چەند رووبەرێکی شاراوە هەن، کە لەرێگای خوێندنەوە جۆراوجۆرەکانەوە ئاشکرا دەبن و دینامیکییەتی خۆیان وەردەگرن. تەنانەت (بۆرخیس) دەگاتە ئەوەی باوەڕ بەوە بهێنێت، کە پرۆسێسەکە، پرۆسێسی تەعبیرکردن نییە، بەڵکو ئاماژەدانە و ئێمە تەنها دەتوانین ئاماژە بەشت بدەین و وا لە خوێنەریش بکەین ئەو شتانە لەرێگای ئیماجینێیشن (تصور)ەوە هەست پێ بکات. لە شوێنێکی شیعری (ئاسوودەیی)دا دەڵێت: (هیچ پیتێک لە کتێبەکانی کتێبخانەدا بەدی ناکرێت، بەڵام کاتێک دەیانکەمەوە، پیت دەردەکەون).

خاڵی دەستپێکردن سەختە، نەک هەر لەوەی چ رستەیەک دەکەیتە سەرەتا، بەڵکو لەوەی بە چ شێوازێک کارەکتەرەکانت پێشکەش دەکەیت بە چ رێگایەک بیرۆکەکانت دەگەیەنیت. کاتێ لە رۆماننووسی فەرەنسی (جیل لێرۆی) دەپرسن بۆچی لە رۆمانی (سروودی ئەلامبا)دا ڕاناوی کەسی یەکەمی تاک (من)ی بەکارهێناوە، لە وەڵامدا دەڵێ نەدەکرا لە ناخی کارەکتەرەکەی دوور بکەوێتەوە، کە ژیانێکی تا بڵێی تایبەت و جیاوازی هەیە، بۆیە ڕاناوی کەسی سێیەمی تاک لە توانایدا نەبوو دنیای ئەو دەربخات. لە بەرانبەر ئەوەدا ڕاناوی کەسی دووەمی تاک (تۆ) لای (مێشێل بوتۆر) گرنگییەکی زۆر تایبەتی پێ دەدرێت، چونکە ئەو ڕاناوە هەندێک تایبەتمەندێتی

خۆی هەیە، بەوەی وەکو راناوی کەسی یەکەمی تاک نابێتە ڕێگر لە بەردەم وەسفکردنی دنیای دەرەوەی کارەکتەر. لە لایەکی دیکە ڕۆمانووس دەتوانێت لەو کاتانە فریای کارەکتەر بکەوێت، کە ئەو خۆی توانای قسەکردنی نامێنێت. لە پاڵ ئەوەدا ڕێگا لە کارەکتەر دەگرێت نهێنییەکانی خۆی بشارێتەوە. لە هێنانەوەی ئەو نموونانەدا مەبەستم ئەوەیە بڵێم کێشەکە لەوەش تێدەپەڕێت، کە پێوەندیی تەنها بەیەکەم ڕستەوە هەبێت، بەڵکو مەسەلەی تەکنیک دەکەوێتە پێش هەموو شتەکانی دیکەوە، کە ئەمە لای هەندێ نووسەر بەهۆشیارییەوە چاوی لێدەکرێت و لای هەندێکی دیکە تەنها خۆڕسکانە دەردەکەوێت. لای ئەوانەی بەشێوازی ستاندارەدیش دەنووسن، هیچ بایەخێکی نییە. هەر لێرە ئێمە دەکەوینە بەردەم پێوەندییەکی دیکە، ئەویش پێوەندیی نێوان زمان و بیرکردنەوە و وێنەیە، کە هەموو ئەمانە یەکتر تەواو دەکەن. من خۆم پێشتر لە وەڵامی پرسیارێکی (دانا فایەق)ی چیرۆکنووسدا ئەم پێوەندییەم نیشان داوە. کاتێک نووسەر لە بەرانبەر دەستپێکدا دۆش دادەمێنێت، ئەوا کارلێکی نێوان زمان و بیرکردنەوە و وێنەکان هێشتا پێک نەهاتووە، بەڵام دواتر کاتێک ئەو پرۆسێسە ئاکتیڤ دەبێت، کێشەکە ئەو قورساییەی نامێنێت. پێشتریش باسم لەوە کردووە، کە جارێکیان لە شەمەندەفەر دابەزیم و ڕستەی (لە گەراج دابەزی) لە مێشکمدا زرنگایەوە. لە ماوەی دوو ڕۆژدا چیرۆکێکی درێژم بەناوی (پێداچوونەوەی چیرۆکێکی کۆن) نووسی، کە زیاتر لە چل لاپەڕەیە. کەواتە وێنەکان بە تەڵخی لە خەیاڵی مندا هەبوون، بەڵام هێشتا کارلێکەکان دروست نەبووبوون. نووسینیش شتێک نییە بێجگە لە پێداچوونەوەی یادەوەری بەشێوەیەکی پێچەوانەیی (Reverse). ئایا ئەوەی ئەوسا لە کاتی دابەزیندا لە مێشکمدا زرنگایەوە، ڕستە بوو؟ بێگومان نەخێر، چونکە وەکو (بۆرخیس) باوەڕی وایە وشە تەنها نیشانە و سیمبۆلە. ئایا دەنگ بوو؟ نەخێر، دەنگ دەبیستریێت، بەڵام دەتوانم بڵێم ئەوە وێنە، یاخود ئاماژە بوو. کەواتە وشە لەڕووی مێژووییەوە لە وێنە و ئاماژە نوێترە. (فردیناند دی سۆسێر) پێی وایە زمان سیستەمی ئاماژەکانە و هەموو سیمبۆلیکی زمانیش لە دال و مەدلول پێکهاتووە، دەنگ و نووسراو، کە بەپێی یاسای سینتاگماتیک و سیستەم بەڕێوە دەبرێن. لە جۆگرافیا فێری ئەوە کراوین، کە بوونی هەور بەتەنیا بەس نییە بۆ بارین، بەڵکو دەبێت فاکتەرەکانی دیکەی وەکو (با) و پلەی گەرمیی گونجاویش لە گۆڕێدا بن. ئەوسا لە کتێبخانە فەرمانبەر بووم، تەلەفۆنم بۆ شێفەکەم کرد و گوتم نەخۆشم، نایەم بۆ دەوام، چونکە دەمویست چیرۆکەکەم تەواو بکەم، کە بەڕواڵەت لە یەک ڕستەوە دەستی پێ کرد، بەڵام ڕاستییەکەی لە وێنەیەک، یان لە ئاماژەیەکەوە سەری هەڵدا. جا هەر بەراستییش نووسەر لە کاتی نووسیندا لە حاڵەتێک دایە، کە دەکرێت بەنەخۆشیی دابنێین. لێرەدا من لەگەڵ ئەو ڕایەی (مێشێل بوتۆر) دام، کە دەڵێت: (ئەوە ڕۆمان خۆیەتی خۆی دادەڕێژێت، نەوەک ڕۆمانووس)، بەڵام ئەوەندەش دەڵێم، کە نووسەر، چونکو تێڕوانینێکی تایبەتی بۆ دەرەوەی خۆی هەیە و پابەندیشە بە کۆمەڵێک فاکتەری مێژوو، جۆگرافیا، زمان، سایکۆلۆژیا، بایۆلۆژیا و فیزیاوە، ئەوا خاوەنی خودێکی بیرکەرەوەی جیاوازە، کە ئەمەش وا دەکات هەڵگری زیاترین وێنە و ئاماژە بێت. کەواتە هەر کارێکی ئەدەبی و هونەری چەند ڕواری (عفوی)یانە بێتە بەرچاو، بەڵام دواجار هەر بەرەەمی کارلێکردنی ئەو وێنانەیە لەگەڵ زماندا لە ساتەوەختی خەیاڵ و بیرکردنەوەدا، چونکە وەکو گوتمان هەموو ئەو وێنانە لەڕووی مێژووییەوە دەکەونە پێش کاتی ئەفراندنی تێکست و لە شێوەی یادەوەریی تاک و کۆدا دەردەکەون. دەگەینە ئەوەی بڵێین هەموو خوێندنەوەکان چ لەسەر ئاستی بینین و چ لەسەر

ئاستی فیکر و ئەقڵدا گرینگن و ئەو دینامیکییەتە مسۆگەر دەکەن. من خۆم ئەو کاتەی خەریکی نووسینم، لە هەر کاتێکی دیکە زیاتر دەخوێنمەوە و پتر سەرنج لە وردەکاریی شتەکان دەدەم. بیرۆکەی رۆمانی (مامزێر) لە زۆر زووە لە خەیاڵی مندا هەبوو، بەڵام هیچم لەبارەی کارەکتەرەکانمەوە نەدەزانی، بەڵکو لەگەڵ دەرکەوتنیاندا وردە وردە پێیان ئاشنا دەبووم. ئەوەندە هەیە هەموو رووداوە سیاسی و ئابوورییەکانی نەوەدەکان چ لە کوردستان و چ لە دەرەوە رۆڵێکی گەورەیان لەوەدا بینی، کە ئەو تێکستە بەم ئاراستەیەدا بجووڵێن. دەتوانم بڵێم ئەو کاتەی لە زانکۆ خەریکی لێکۆڵینەوەی ئایینەکان بووم، لە هەموو شتێک زیاتر سیحری کات و شوێن تەفرەیان دەدام، هەر بۆیە پێش ئەوەی هیچ کارەکتەرێک بوونی هەبێت، خۆم تەنیا لەناو ئەو فەزا میتۆلۆژییەدا تاق و تەنیا بووم. پێوەندیی نێوان رۆماننووس و کارەکتەر پێچەوانەی پێوەندیی نێوان پزیشک و نەخۆشە. نەخۆش وەسفی حاڵەتەکانی خۆی دەکات و دکتۆر لەژێر رۆشنایی قسەکانی ئەودا هەنگاو دەنێت، بەڵام ئەوە نووسەرە دەردەکانی خۆی بۆ کارەکتەر وەسف دەکات و ئەو لەرێگایانەوە درێژە بە ژیانی خۆی دەدات. حاڵەتێک هەیە لە کاتی نووسیندا، کە خۆشت وەکو نووسەرێک هەستی پێ دەکەیت، ئەویش ئەوەیە زۆر جار وا دەزانی سەرچاوەی بیرکردنەوە و زمانی کارەکتەرەکەت تۆ نییت، بەڵکو هەر خۆیەتی، یان سەرچاوەیەکی دیکەیە، بۆیە هەندێ جار وا روو دەدات، کە نەزانی چۆن ئەم دێڕ و ئەو پەرەگرافەت نووسیوە. دەمەوێ پێت بڵێم ئەمەش بەشێوەیەک لە شێوەکان کاری ئێمە دژوار دەکات، لەوەی بزانین کوێ سەرەتایە و کوێ کۆتایی. من لە کاتی نووسینی (مامزێر)دا کێشەکەم بە پلەی یەکەم لەگەڵ شێوازی گێڕانەوە دابوو. زۆر گرینگ بوو ئەو خاڵە بدۆزمەوە، کە نە سەرەتا بێت و نە کۆتایی، هەتا کارەکتەرە سەرەکییەکەمی لێ دەربخەم. ئەگەر سەرنج بدەیت، ئەوا دەبینیت تێکستەکە لە شوێنێک دەست پێ دەکات، کە هەر سێ کاتی رابردوو و ئێستا و ئایندە پێکەوە دەبەستێتەوە: (لەرێگا، کاتێ جەنگاوەرە ریشنەکان رووتوقووت بەسەر لمە داخبووەکەدا دەیانهێناین، لەناو سەرجەمی دیلەکاندا تەنها چاوی منیان نەبەستبوو... ئێستایش، کە ئەوەتا شەکەت و ماندوو خراوینەتە ناو ئەم قەفەزە گەورانەی بەر هەتاوی چلەی ئەم هاوینە پرووکێنەرەوە، تەنها پرسیار لە من ناکەن). هەروەها شوێنەکەش، کە بیابانە، دوو سیفەتی دژی لە خۆیدا هەڵگرتووە بە رۆژ زۆر گەرم و بەشەویش ئێجگار سارد، کە ئەمەش زەمینەی بۆ ئەوە خۆش کرد، هەتا لەرێگای ئەو دوو حاڵەتەوە هەم شتە لەیەکچووەکان و هەم شتە جیاوازەکان بیری کارەکتەر بخرێنەوە. کەواتە من نازانم ماوەی نێوان سەرەتای بیرکردنەوەی من لە نووسینی ئەو تێکستە و خولقاندنی یەکەم رستەدا چەندە، بۆیە وەکو (بۆرخێس) پێ لەسەر ئەوە دادەگرم، کە وشە تەنها سیمبۆلە و هیچی دیکە.

*** بەشێوەیەک لە شێوەکان سوودت وەرگرتووە لە مێژوو، ئێمە دەبینین لە رابردوودا ئەوانەی لەسەرووەختی نووسینی چیرۆک و رۆماندا گەڕاونەتەوە بۆ مێژوو، پتر لەوەی ئاگادار بن کە خەریکی چیرۆک و رۆمان نووسین، خۆیان بۆ بەرەنگاریی و ئایدیۆلۆژیا تەرخان کردووە، خۆ رەنگە هەندێکیان بەبێ ئەوەی ئاگاداریش بن، وەهایان بەسەر هاتبێ، بەڵام تۆ وەکوو ئەزموونی دووەمت لە رۆماندا، چۆن توانیوتە بەسەر ئەم بەربەستە گەورەیەدا باز بدەی؟**

– ئەوەی دەتوانێت لە ئاستی دەسەڵاتی مێژوودا بوەستێتەوە، کە هەمیشە بارگاوییە بە ئایدۆلۆژیای زاڵ، خەیاڵ و فانتازیایە. هیچ گوتارێک نییە مێژوویی نەبێت، مادام هیچ کردارێک ناکەوێتە دەرەوەی بازنەی کاتی فیزیکییەوە، بۆیە کاتێک نووسەر لە وزەیدا نییە لەرێگای تێڕوانینی

جیاوازی خۆیەوە مێژووی تایبەت بە خۆی دابمەزرێنێت، ئەوا مێژووی فەرمی لەناو گوتاری ئەودا ئامادەیە. دەتوانم بڵێم (مامزێر) نە گێڕانەوەی ڕووداوی مێژووییە لەڕێگای ڕۆمانەوە و نە نووسینی ڕۆمانە لەڕێگای گێڕانەوەی مێژووەوە، بەڵکو هەوڵێکە بۆ پێکهێنانی گوتارێکی تەواو سەربەخۆ. هونەری نووسینی ڕۆمان ئەوە بەسەر ڕۆماننووسدا دەسەپێنێت، کە وێنەیەکی دیکەی کۆمەڵگا نیشان بدات، ئەمە هەر خۆی تێکشکاندنی گوتاری مێژووە، کە ئەوەی دووەمیان پابەندە بە کۆمەڵێک مەرجی ئەکادیمی و زانستی و مەبەستیەتی وێنەیەکی هاوشێوەی واقیع دەربخات. تۆ دەست دەخەیتە سەر خاڵێکی گرینگ، کاتێ دەڵێیت هەندێک نووسەر بەبێ ئەوەی ئاگایان لێ بێت، ئەدەبی خۆیان بۆ بەرەنگاریی و ئایدیۆلۆژیا تەرخان کردووە. وەکو گوتمان ئەوە لە نەبوونی تێڕوانینی جیاواز و لە نەبوونی خەیاڵ و فەنتازیای کاریگەرەوە لای ڕۆماننووس ڕوو دەدات. بەڵێ، کاتێک ڕۆماننووس دەبێتە مێژوونووس، ئەوە لە هۆشیارییەوە نییە، بەڵکو تەنها ئەوەیە، کە نەیتوانیوە سەربەخۆیی خود بپارێزێت، بەوەی پێوەندیی خود بە واقیع ڕووکەش و ڕاستەوخۆ دادەمەزرێنێت، لە کاتێکدا یەکێک لە تایبەتمەندییەکانی ڕۆمان ئەوەیە، کە پێوەندیی خود و بابەت لەسەر ئاستی سیمبۆل پێکدەهێنێت. هەندێک لە ڕۆماننووسانی ئێمە هەتا ئێستاش پەیڕەوی گرێچنی سەرەتا ــ ناوەڕاست ــ کۆتایی دەکەن، کە هەر خۆی لە بنەڕەتدا گرێچنی مێژووە، بەڵام کەمێک ئارایشتیان لە زماندا کردووە، بەوەی بەشێوەیەکی میکانیکییانە ڕەگەزی شیعرییان خزاندۆتە ناویەوە، بۆیە ئەو جۆرە ڕۆمانە کار لەسەر گواستنەوە و ئاسانکردنەوەی ئایدۆلۆژیا دەکات. مەبەستیش لە ئایدۆلۆژیا هەموو ئەو بیروبۆچوونانەن، کە لە ماوەیەکی دیاریکراودا لە کۆمەڵگا باون. ڕەخنەی ئێمە هەتا ئێستا هێزێکی ئەوەندە گەورەی لە خۆیدا بەدی نەکردووە، هەتا بتوانێت ستایلی ئەو جۆرە ڕۆمانە لەگەڵ ستایلی گێڕانەوەی ئاساییدا پۆلێن بکات، بگرە زۆر جار بەو زمانە وەسفییەی خۆی ڕەواجیشی پێ دەدات.

ڕاستییەکەی لەو جۆرە ڕۆمانەدا جیاوازی لەنێوان بابەت و بیرۆکەدا نەکراوە، بەوەی تەنها یەکەم هەیە و دووەم بوونی نییە. بابەت خۆی ئەو کەرەسە خاوەیە، کە لەسەر ئاستی کۆ، لە خەیاڵی هەمووماندا هەیە و لەڕێگای تێڕوانینەوە، واتە لەڕێگای زمان و بیرۆکەکانی خۆمانەوە ئەو بابەتە لەسەر ئاستی کۆمەڵایەتییەوە دەخەینە سەر ئاستی خود. بە مانایەکی دیکە بابەت، یاخود ناوەڕۆک ئەزموونێکی کۆمەڵایەتییە، ئەوە تێڕوانین و تەکنیکن تایبەتمەندیی پێ دەبەخشن، بەڵام کاتێک بیرۆکە نییە، تێڕوانین نییە، ئەوا ئەرکی زمان تەنها دەبێتە گواستنەوەی ڕووداو لە دۆخی سەرزارەکییەوە بۆ دۆخی تۆمارکردن و تایبەتمەندی نایەتە کایەوە. بۆ نموونە کاتێک دەڵێین (شێخ مەحموودی حەفید)، ئەوا خێرا بابەتێکی ئامادەمان دەکەوێتە بەردەست، کە خۆی لە مێژوویێکی تراژیدییدا دەبینێتەوە. کێشەکە لێرەوە دەست پێ دەکات، کاتێک ڕۆماننووس وا دەزانێت ئەو بابەتە یارمەتیدەرێکی باشە بۆ نووسینی ڕۆمان، بەوەی لە ماوەیەکی کورتدا بێشومار وێنەت دەخاتە بەردەم، بەڵام ڕاستییەکەی لێرەوەیە ئەو بابەتە زەحمەتە، کە دەبێت تۆ زیاترین وێنە تێکبشکێنیت و وێنەی دیکەیان لەجێ دابنێیت، کە ئەو پرۆسێسە تەنها لەڕێگای تێڕوانینی جیاوازی نووسەر و تەکنیکەکانی نووسینەوە جێبەجێ دەبێت. ئەم کێشەیە لە ئەدەبی ئەنفالدا زۆر بەڕوونی دەردەکەوێت، کە خۆم لەمەوپێش چەند جاری دیکە لەبارەیەوە دواوم. نووسەری ئێمە، کە ئەوەندە لەگەڵ دەسەڵاتی مێژوو تەبایە و بەشوێنی دڵنیاییەکانی خۆی دەزانێت، ئەوە لە لایەک بۆ کەمیی هۆشیاری و لە لایەکی دیکە بۆ نەبوونی پرسیار و نیگەرانیی دەگەڕێتەوە بەرامبەر

بەو چەمکە. (جەیمس جۆیس) لە ڕۆمانی (ئۆلیس)، لەسەر زمانی (ستیڤن)ەوە دەڵێت: (مێژوو خەونێکی دێوەزمەیە، دەبێت هەوڵ بدەم لێی بەئاگا بێمەوە). لە (مامزێر)دا ئەوەی گرینگیی پێ دراوە، مێژوو نییە، بەڵکو ئیلتەرناتیڤی مێژوو (Alternative History) و مێژووی گریمانی (Virtual History)ین، کە لە لایەک تێکەڵکردنی خەیاڵە لەگەڵ ڕووداوی راستەقینەدا و لە لایەکی دیکە گۆڕینی کات و شوێن و کۆنتێکستی ڕووداوە، کە ئەمە زیاتر لە میتۆلۆژیا نزیک دەبێتەوە. ئەمەش بە پلەی یەکەم بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە کات مانایەکی سایکۆلۆژیی هەیە و لەناو ئیتمۆسفێرێکی میتۆلۆژییدا دەردەکەوێت، کە دووره لەو کاتەی لە کەلێندەردا هەیە. ئەوەش وای پێویست دەکرد پشت بە گێڕانەوەی کەسی (Subjective Narration) ببەسترێت، کە لە بنەڕەتدا تەکنیکێکی سینەماییە. بەپێی پێویستیش هەردوو ڕاناوی کەسی یەکەمی تاک و کەسی دووەمی تاک جێگۆڕکێیان پێ کراوە. بۆ ئەو حاڵەتە ڕۆحی و سایکۆلۆژییەی کارەکتەرەکە لەناو قەفەز و لە بیاباندا بەدیلکراوی بیرەوەرییەکانی خۆی دەگێڕێتەوە و وەسفی دەوروبەری دەکات، ئەم تەکنیکە گونجاو بوو، بۆئەوەی جیهانی ناوەوە زیاتر بایەخی پێ بدرێت. بە مانایەکی دیکە تێکستەکە بەرەو میتۆلۆژیا، نەوەک مێژوو، ئاراستە بکرێت. جۆرێک لە ئاڵوێری وێنە و بیرۆکە لەنێوان دنیای ناوەوە و دەرەوەدا پێکهاتووە. یان بە مانایەکی دیکە دنیای فیزیکی، واتە جۆگرافیا و دنیای میتافیزیکی، واتە ئەو دنیا میتافۆرییەی، کە کارەکتەر لەڕێگای خەیاڵەکانی خۆیەوە دایهێناوە، تێکەڵی یەکتر دەبن. ئەو وێنانەی لە دەرەوە لەڕێگای بینینەوە بۆ ناوەوە دەگوازرێنەوە، لەگەڵ سیستەمی میتۆلۆژیادا ڕێکدەخرێن، کە ئەو میتۆلۆژیایە چ کارەکتەر خۆی دایهێناوە و چ وەکو یادەوەریی کۆ لە نەستیدا ئامادەیە. لەڕێگای ناردنەوەی ئەو وێنانە بۆ دەرەوە، پرۆسێسی کۆنتاکتکردن بەردەوام دەبێت، کە خۆی لە تێکەڵکردنی زەمەنی سایکۆلۆژی و زەمەنی سرووشتییدا دەبینێتەوە. بە مانایەکی دیکە هیچ شتێک ناتوانێت ببێتە خاوەنی مانا، هەتا بە خوددا تێنەپەڕێت. کاتێکیش بەوێدا تێدەپەڕێت، ماهیەتی دەگۆڕێت، چونکە لەڕێگای بینینەوە شتەکان لەباری جێگیرییەوە بۆ باری جووڵە دەگۆڕێن. وەکو گوتیشمان لەگەڵ سیستەمی میتۆلۆژیادا ڕیکدەخرێن و لەژێر دەسەڵاتی مێژوو دێنە دەرێ. دواجار یۆتۆپیایەک هەیە و لە کۆی خەیاڵی کارەکتەرەکان پێکدێت. یەکێک لە ئەرکەکانی مێژوو کورتکردنەوەی واقیع و سنووردارکردنی ڕووداوە بە مەبەستی دانانی فۆرمێکی دیاریکراو، بەڵام میتۆلۆژیا بەپێچەوانەوە وەکو (میرسیا ئیلیاد) دەڵێت: (لەسەر ڕەگەزی جیاواز و سترەکچەری جیاواز ڕێکخراوە. لەجیاتی ڕووداو، توخمەکان و لەجیاتی کارەکتەرە مێژووییەکان، مۆدێلە کۆنەکان، لای خۆی دەهێڵێتەوە). وەک دەبینین میتۆلۆژیا بەشێوەیەکی دەمامکدراو و لەسەر ئاستی سیمبۆلدا دەردەکەوێت و وەکو زمانیش خاوەنی کۆمەڵێک میتافۆرە. ئەویش وەکو ئەدەب ڕەگەزی ئیکزۆتیکا لە خۆی دەگرێت. ئەمەش مانای ئەوەیە ئەو زمانە مەبەستیەتی لەڕێگای ئاماژەوە خۆی دەربخات، نەک راستەخۆ خۆی بدرکێنیت، کە ئەمەش وا دەکات وەکو ئەدەب ببێتە چالاکییەکی فیکری و خۆی لەژێر دەسەڵاتی واقیع بێنێتە دەرێ. ئەدەبی جیدی هەمیشە لە هەوڵی ئەوە دابووە ئیلتەرناتیڤی مێژوو بدۆزێتەوە، بۆ نموونە لای (ساموێل بیکیت) عەدەم (Scratch) لە شوێنی مێژوو دایە، کە سەرچاوەیە بۆ دڵەڕاوکێ و سەرسامی. بەگشتی ڕۆماننووسە گەورەکان هەر لە (دۆیستۆیڤسکی) و (جەیمس جۆیس) و (کافکا) و (تۆماس مان) و (کنوت هامسۆن)ەوە هەتا (کازانتزاکی) و (ئەلبێرت کامۆ) و (ساموێل

بیکیت) و (هێرمان هێسە) و (ئومبێرتۆ ئیکۆ) لەناو میتافیزیکادا دنیای جیاوازی خۆیان دامەزراندووە، چونکە میتافیزیکا پێچەوانەی یەقینی ئایدۆلۆژیا بەهەردوو ڕەهەندی سیاسی و ئایینییەوە، بەرەەمهێنەری پرسیار و سەرسامی و تەمومژ و ئیکزۆتیکایە، لە کاتێکدا ئایدۆلۆژیا خۆی وەڵامی ئامادەی هەیە بۆ پرسیار و بۆ ڕەواندنەوەی تەمومژ و بۆ بەتاڵکردنەوەی هەموو لوغزەکان، لەپاڵ ئەوەدا موعجیزەکانی خۆی دەخاتە شوێنی ئیکزۆتیکا. مێژوونووس هەمیشە لەوە دەترسێت بەناپاک دابنرێت، بۆیە تا لە توانایدا بێت بۆ ساغکردنەوە و یەکلاکردنەوەی ڕووداو، میتۆدە زانستییەکان دەگرێتە بەر، لە کاتێکدا ڕۆماننووس ئەو ناپاکییەی قەبووڵە و وەکو گەمەیەکی هونەری سەیری دەکات. ئەگەر (مامزێر) ویستبێتی مێژوویەکی جیاواز لە مێژووی فەرمی پێکبهێنێت، ئەوا هاوکات هەوڵی ئەوەشی داوە هەر لەسەر ئاستی سیمبۆلدا کۆنتاکت لەگەڵ جۆگرافیادا بکات. بە مانایەکی دیکە شوێنیش وەکو کات بەشێوەیەک تەوزیف بکات، کە لەگەڵ دنیای ناوەوە ڕێکبکەوێت و ڕەهەندە ئیستاتیکی و نۆستالژییەکەی بخرێتە بەرچاو، بەرادەیەک بتوانێت لەژێر دەسەڵاتی مێژوو دەربیهێنێت و بەپێی سیستەمی میتۆلۆژیا ڕێکی بخاتەوە. ئەگەر سەرنج بدەیت تێکەڵییەک هەیە لەنێوان (سرووشت) و (شارستانییەت)دا، کە (کلۆد لیڤی شتراوس) بەنەکوڵاو (Raw) و کوڵاو (Cooked) ناویان دەبات. کارەکتەرەکان چ لەناو سرووشت و چ لەناو شارستانییەت، یان بە مانایەکی دیکە لەناو کەلتووردا دەژین. تەنانەت تێکەڵییەک هەیە لەنێوان مرۆڤ و گیاندار و باڵندەکاندا، کە هەندێکیان زۆر دەمێکە نەماون. وای لێ دێت مرۆڤەکان بە چاوی خۆیان گۆڕانکارییەکانی ئەسپ دەبینن، کە لە هەر قۆناغێکی مێژوویدا قەبارەکەی دەگۆڕێت و ناوێکی نوێ هەڵدەگرێت.

لە هەموو ئەمانەدا دەمەوێ بڵێم مادام تێکستەکە لەسەر ئاستی سیمبۆل و میتافۆر بنیات نراوە، کەواتە شوێنیش وەکو کات ڕیالیستی نییە. مامەڵەی کارەکتەر راستەخۆ لەگەڵ شوێندا نییە، بەڵکو لەگەڵ وەهمی جۆگرافیا (Geography illusion) دایە. هەر یەکەیان تێروانینێکی جیاوازی بۆ شوێن هەیە و بەشێوەی سەربەخۆی خۆی شتەکان دەبینێت. لایەنی ماتریالیی شوێن بە وردەکارییەکانی رووی دەرەوەی لای ئەوان گرینگ نییە. (گۆتە) دەمێکە وتوویەتی ژیان سەرابە. بەلای (ئێدمۆند هۆسرل)ەوە حەقیقەتی شتەکان بوونێکی ڕیالیستییانەن، بەڵام ئەبستراکت نین. ئەو شتانە بوونی سەربەخۆیان نییە، بەڵکو گریمانیین و ئێمە لەڕێگای هۆش و هەستەکانمانەوە هەستیان پێ دەکەین. لەڕێگای پرۆسەی بیرکردنەوەوە ئێمە دەزانین، کە فیکرمان لەو حاڵەتدا ئاماژە بەشتێک دەدات. دەمەوێ لێرە هەڵوێستەیەک بکەم، چونکە نایشارمەوە لە کاتی نووسینی (مامزێر)دا فەلسەفەی (هۆسرل)، کە بەفینۆمینۆلۆجیا ناسراوە، زۆر کۆمەکی کردووم. مەبەستیشم زیاتر ئەو لایەنەیە، کە بایەخ بە خود دەدات. بەلاتەوە سەیر نەبێت، ئەگەر بڵێم من لە منداڵییەوە بەشێوەیەک لە شێوەکان بەو دیدگایەی (هۆسرل) لە دنیام ڕوانیوە. ڕووبەڕوو لەگەڵ دیاردەدا، بەبێ بوونی هیچ هۆکارێکی دەرەکی لەنێوان من و ئەو دیاردەیەدا، هەتا لە ناسینیدا یارمەتییم بدات. لە کاتی نووسینی کتێبی منداڵییمدا زیاتر هەستم بەوە کرد. لەوێ زانییم بە درێژاییی تەمەنم میتافیزیکا چ بەشێکی گەورەی لە ژیانی مندا داگیر کردووە. (سیوەیلی)یش لە یەکێک لە تێبینییەکانی لەبارەی ئەو کتێبەوە هەر وای پێ گوتم. هەروەها (سیوەیلی) سەرچاوەی ئیماجینێیشنەکانی بۆ لیبیدۆ گێڕایەوە، کە لە منی منداڵدا بۆتە پاڵنەری گەورە لە خوڵقاندنی ئەو وێنانەدا، بەوەی ئەو وێنانە سیمای ناعەقڵانییان هەیە. هەستکردن لە فینۆمینۆلۆجیای (هۆسرل)دا

واتە وێنەگرتنی دنیا. مرۆڤ هەمیشە دنیا بەقەدەر قەبارەی هەستەکانی خۆی بچووک دەکاتەوە، کە ناو لەو میتۆدە دەنێت بچووکردنەوەی فینۆمینۆلۆجی (reduction phenome-nologique). واتە حەقیقەت ئەوەیە، کە لەو ساتەدا لە ئێمە دیارە و دەبێت لەوە بکۆڵدرێتەوە، چونکە ئەو لە شوێنی ئەو حەقیقەتەشە، کە شاراوەیە. تێگەیشتن لە بابەت لەڕێگای ئەزموونەوە، نەک لەڕێگای ئەو حوکمانەی پێشتر لەبارەیانەوە هەمانە، واتە گواستنەوەی ئەو شتانە لە باری واقیعەوە بۆ باری بیرکردنەوە. بەپێچەوانەی (هایدگەر)ەوە، کە پێی وایە سەرچاوەی مرۆڤ و زمان یەکێکن، کە زەمەنە، ئەوا لای (هۆسرل) مانا هەیە، بۆیە زمان بوونی هەیە، چونکە زمان یەکسانە بە قەبارەی ئەو شتانەی لێمانەوە دیارن، بۆیە (هۆسرل) دەیەوێت لە پێوەندیی نێوان کرداری مەعریفە و ئۆبژێکتی مەعریفە، واتە ئەو شتەی، کە پێویستە لێی تێبگەین: بکۆڵێتەوە. لە هەموو ئەمانەدا ویستم لە لایەک لەبارەی تێڕوانینی خۆمەوە بۆ مێژوو و جوگرافیا بدوێم و لە لایەکی دیکە بەشیک لەو ئەزموونەی خۆمت بۆ باس بکەم، کە لەگەڵ ئەو تێکستەدا هەمە. (میکایل باختین) لە کتێبی (شێوازەکانی کات و شوێن لە رۆماندا) پێ لەسەر ئەوە دادەگرێت، کە لە کاری هونەرییدا ئاسان نییە کات و شوێن لە یەکتر جیا بکرێنەوە، بۆیە (باختین) لە کتێبی (تەنگوچەڵەمەکانی شیعرییەتی دۆیستۆیڤسکی)دا چەمکی شوێنکات (کۆرۆنۆتوپ Coronotup) بەکار دەهێنێت. لای (گاستۆن باشلار)یش لایەنی خەیاڵ، نەوەک لایەنی پۆزیتیڤی (وضعی)ی شوێن جێگای بایەخە. بۆ ئەوەی زیاتریش لە پرسیارەکەی تۆ نزیک ببمەوە، ئەوا دەڵێم ئەزموونی ژیانی پێرسۆناڵیی خۆم، بەتایبەتی هی سەردەمی منداڵییم، زۆر کۆمەکی کردووم، کە لە تێڕوانینی خۆمەوە شتەکان وێنا بکەم. هەرچەند ئەم تێکستە لە بەشێک لە پێکهاتەی خۆیدا تەعبیر لە دنیای کۆن دەکات، بەڵام ناکرێت تێڕوانینەکان لەم سەردەمە دابڕین، وەکو (هانز ڕۆبێرت یاوس) پێی وایە هەموو تێکستێک بەرهەمی ئەو سەردەم و ژینگەیەیە، کە نووسەر تیایاندا ژیاوە. ئەگەر جارێکی دیکە بۆ لای چەمکی شوێنکات (کۆرۆنۆتوپ Coronotup)ی (باختین) بگەڕێینەوە، کە وەکو بەشێک لە میکانیزمی گێڕانەوەی فرەدەنگی (پۆلیفۆنی Polypho-ny)ی کاری پێ دەکات، ئەوا دەبینین شوێنکات لە توانایدا هەیە هەموو شتەکان چ لەسەر ئاستی مێژوو و چ لەسەر ئاستی جوگرافیادا پێکەوە ببەستێتەوە. واتە شوێنکات دنیای کۆن و دنیای نوێش پێکەوە دەخاتە ناو سپێیس (فضاء)ەوە و دنیای دیکەیان لێ پێکدەهێنێت، کە هەر لای (باختین) ئەمە بەشێکە لە پرۆسیسی دەقئاوێزان (Intertextual). بە منداڵی بەردەوام خۆم لەنێوان دوو زەمەنی پێچەوانەی یەکتردا دەدۆزیەوە، زەمەنێک، کە هی ڕابردوو بوو، هەمیشە وام دەزانی من ئەوەیانم لە دەستم چووە. لە لایەکی دیکە پەلەی گەورەبوونم بوو، وامدەزانی گەورەبوون رزگاربوونە لە دەسەڵاتی باوکی خێزان و قوتابخانە و گەیشتنە بە دڵنیایی. هەمیشە هەستێکی سەیرم بەرامبەر بەشوێنیش هەبووە، کە وام زانیوە هەڵەیەک لە شوێندا هەیە و بەناتەواوی هاتۆتە بەرچاوم. ویستوومە لەڕێگای خەیاڵەوە رێکی بخەمەوە. ئەمە لە منداڵییەوە لەگەڵ مندا هاتووە. وا دیارە هەر ئەم هەستەشە وای لێ کردووم بەئاسانی لەگەل شوێندا ڕانەیەم و ئەدرێسەکانم لێ تێکەڵ بێت. هەروەها باوەڕێکی دیکەم هەبووە، کە شوێن لە بەردەم هێرشەکانی زەمەندا خۆی ناگرێت، بۆیە بەردەوام لە هەوڵی ئەوە دا بووم لە خەیاڵی خۆمدا ئەو شوێنانە بخوڵقێنم، کە زەمەن نەتوانێت زەفەریان پێ بەرێت. ئەگەر هەر نووسەرێک یۆتۆپیایەکی هەبێت، ئەوە یۆتۆپیای من زۆر لە (مامزێر)ەوە

نزیکە. دواجار دەمەوێ بڵێم (مامزێر) تێکستێک نییە بۆ گەڕانەوەی تێڕوانینی ئێمە بۆ کات و شوێنێکی دیاریکراو، بۆیە ناشتوانین نە بەش بەش واقیعی پێ بخوێنینەوە و نە لە واقیعیشەوە بیخوێنینەوە، چونکە وەکو گوتم هەوڵی ئەوەی داوە واقیعێکی سەربەخۆی خۆی دابمەزرێنێت.

*** لە بەرهەمەکانی دیکەشتدا ئەگەرچی مامەڵەیەکی فانتازییانەت لەگەڵ شوێندا کردووە، بەڵام ئەو مامەڵەیە نەگەیشتۆتە ئەوەی ناوی راستەقینەی ئەو شوێنانە بشاریتەوە، بەتایبەتی هەولێر، کە بەردەوام لە چیرۆک و رۆمانەکانتدا ئامادەیە، بەڵام لە (مامزێر)دا ناوت لە شوێن نەناوە، ئەگەرچی هەندێک شوێنی لۆکاڵی ناویان هەیە. ئایا تۆ بەگشتی چۆن ئەو تایبەتمەندییە لە بەرهەمەکانتدا پێکدەهێنیت و لە مامزێردا بەتایبەتی چ پلانێکتان هەبووە؟**

- بایەخدانی من بەهەولێر زۆر هۆکاری هەیە، ئەگەرچی وەکو گوتم هەولێری من هەولێری سیمبۆلییە، نەک هەولێری مێژوویی. مەسەلەکە هەر ئەوە نییە من لەو شارە لە دایک بووم و بەشێکی ژیانی خۆمم تێدا بەسەر بردووە، بەتایبەتی منداڵی و هەرزەکاریبیم، بەڵکو لەپاڵ ئەوەدا ئەو بایەخدانە پێوەندیی بەو شێوازەی ئیشکردنەی خۆشمەوە هەیە، کە هەمیشە دەمەوێت لەبارەی شتی پەراوێزخراوەوە بنووسم. دڵنیابە ئەگەر خەڵکی هەر شارێکی دیکەی کوردستانیش بوومایە، هەر لەبارەی هەولێرەوە دەمنووسی، چونکە هەمیشە روو لەو شوێنانە دەکەم، کە کەسانی دیکە بە گیرنگیان نازانن، جا مەرج نییە ئەو شوێنانە تەنها جوگرافیای ماتریالی بن چ لەسەر رووی خاک و چ لەسەر رووی جەستەدا، بەڵکو لە رۆح و خەیاڵیشدا بەدوای شوێنە پەراوێزخراوەکاندا دەگەڕێم. دەشمەوێ پێت بڵێم، کە من لەبارەی زۆربەی شارەکانی دیکەی کوردستانم نووسیوە هەر لە کەرکووک و موسڵەوە هەتا سلێمانی و ورمێ. ئەمە بێجگە لە وڵاتانی دیکەی وەکو عێراق، سوریا، تورکیا، یۆنان، ئەڵمانیا و دانمارکیش لە بەرهەمی مندا دەردەکەون.

من وەکو نووسەرێکی ئەدەبی گێڕانەوە، بەپێچەوانەی ئەوانەی دەڵێن لەبارەی شتێکەوە نانووسن، کە هیچی لەبارەیەوە نازانن، من مەبەستم ئەوەیە لەبارەی ئەو شتانەوە بنووسم، کە هیچیان لەبارەیەوە نازانم، چونکە نووسەر کاتێک لەبارەی شتە نەزانراوەکانەوە دەنووسێت، هەموو سەرەنجامەکان تێدەپەڕێنێت و دەکەوێتە بەردەمی پرۆسێسی ئەزموونگەرییەوە. (پیگی لوبدێنز) لە کتێبی (پرۆسێسی نووسین)دا دەڵێت منداڵ حەز دەکات لەبارەی ئەو شتانەوە بنووسێت، کە دەیانناسێت، هەستیان پێ دەکات، سەرسامی دەکەن، پرسیاری لا دەورووژێنن و ئەوانەی باوەڕی پێیانە. هەموو ئەوانەی (پیگی لوبدێنز) راستن بۆ ئەو کاتەی ئێمە فێری نووسین دەبین، بەڵام لە پرۆسێسی نووسینی فانتازیادا، نووسەر تێکڕای ئەو شتانە تێدەپەڕێنێت. جارێکیان یەکێک لە هاوڕێکانم لێی پرسیم ئاخۆ بەرهەمی نوێم چییە، پێم گوت: (هەوڵدەدەم لەبارەی عادیل سەلیمەوە بنووسم). ئەو هاوڕێیەم کاتێ ئەو تێکستەی خوێندەوە، نەیشاردەوە، کە وایزانی بوو من ژیاننامەی ئەو مرۆڤە دەنووسمەوە، بۆیە پێی گوتم: (ئەمجارە، کاتێ خەریکی نووسینی بەرهەمێک بوویت لەبارەی بابەتێکەوە، بڵێ هەوڵدەدەم لەبارەی ئەو بابەتەوە نەنووسم، نەک بنووسم). راستییەکەی من قەرزاری ئەو پیاوەم، کە یەکەمین کەس بوو بیەوێت تۆقە لەگەڵ منداڵێکی پەراوێزخراوی وەکو مندا بکات. ئەو دەستە لە دەستی هەموو ئەو پیاوانەی دیکە جیاواز بوو، کە من لە ژیانی خۆمدا بینی بوومن، بۆیە ئەو تێکستەم لەبارەیەوە نووسی، کە ناوی (لەسەر دەستی عادیل سەلیم دەنووسم)م لێ ناوە، بەڵام هەموو ئەو خۆشەویستی و رێزەی من بەرامبەر بەو مرۆڤەم هەبوو، وایان لێ نەکردم راستەوخۆ لەبارەیەوە بنووسم و پێیدا هەڵبڵێم. ئەگەر لەبارەی

(عەبدولخالیق مەعروف)، (جەمیل ڕەنجبەر)، (ناسیح کۆچەر) و (یوسف دەرگەلەیی)یشەوە بنووسم، کە بەشێوەیەک لە شێوەکان لە یادەوەریی منداڵیی مندا هەن، هەر پەیڕەوی ئەو میتۆدە دەکەم. گوتەیەکی (میدیا ڕەوف بێگەرد)، کە لەبارەی نواندنەوە کوردوویەتی، تەواو هەژاندوومی. (میدیا بێگەرد)ی ئەکتەر لە گفتوگۆیەکدا دەڵێت: (کاتێک دەمەوێت ڕۆڵی کەسێک ببینم، هەوڵ دەدەم ڕقم لەو کەسە بێت، نەوەک خۆشم بوێت). من لەو گوتەیەی (میدیا بێگەرد) چاک تێدەگەم، بەوەی ئەم لەڕێگای ئەو ڕقەیەوە هەموو ئەو هەستە نهێنییانە لە خۆیدا دەدۆزێتەوە، کە لە حاڵەتی خۆشەویستییدا دەرناکەون. دیارە ئەو ڕقەی (میدیا بێگەرد) باسی لێوە دەکات، ڕقێکی پارادۆکسالییە، کە دواجار هەر دەبێتەوە خۆشەویستی. من خۆم کاتێک دەمەوێ تێکستێکی ئەدەبی بنووسم، لەبارەی ئەو بابەتەوە نانووسم، کە مەبەستمە، بەڵکو ئەو جێدەهێڵم و دژەکەی دەکەمە ئامانج. ئەو پارادۆکساڵەم لە زۆربەی بەرهەمەکانمدا لەبەرچاو گرتووە. لە ڕۆمانی (ئای لەڤیلیا لەڤیلیا!!)دا زۆر بەئاسانی دەمتوانی بە کەرەسەکانی مێژوو کار بکەم. بەزەحمەتم نەدەزانی، ئەگەر باس لە هێرشی بەعس و ڕژاندنی گازی کیماوی بکەم، ئەمە لە دەست هەموو کەسێک دێت، بەڵکو لایەنە سیمبۆلییەکەی ئەنفالم بەلاوە گرینگ بوو، بۆیە ئەو گوتەیەی (بەختیار عەلی)م لە پێشەکییەکەیدا نووسی، کە باس لەوە دەکات، مەرج نییە ئەدەبی ئەنفال ئەوە بێت، کە باس لە خودی ئەنفال دەکات. (مامزێر)یشم هەر بەم میتۆدە نووسی. جۆگرافیایەکی سیمبۆلییە، نەک شارێک، یان وڵات و کێشوەرێکی دیاریکراو. ئەوە نووسەرە شوێنی لۆکاڵی دەکاتە شوێنی بەناوبانگ، نەک بەپێچەوانەوە. هیچ کاتێک شوێنی بەناوبانگ ناتوانێت نووسەرێکی لۆکاڵی گەورە بکات.

(مارکیز) گوندێکی بچووکی خوارووی ئەمریکای بەهەموو دنیا ناساند. لە ئەدەبدا شوێنی لۆکاڵی و شوێنی سەرەکی بوونیان نییە، ئەوە تواناکانی زمانە ئەو سیفەتانە بەشوێن دەبەخشێت. هەموو نووسەرێک بیەوێت و نەیەوێت ئەو شوێنە زیاتر کاری لێ دەکات، کە تێیدا لە دایک بووە و گەورە بووە، بەڵام ئەوە هونەری نووسینە ئەو کاریگەرییە بەرەو داهێنان ئاراستە دەکات، بەوەی لەڕێگای فانتازیا و زمانەوە سیما ئاشکراکانی ئەو شوێنە بۆ کۆمەڵێک سیمای دیکە دەگۆڕێت، کە لەگەڵ واقیعی خوددا دەگونجێت. (گۆنتەر گراس)، لە (دانتزیگ) لە دایک و گەورە بووە، بۆیە ئەو شارە لە ڕۆمانەکانی ئەودا بەو شێوەیە ڕەنگی داوەتەوە. خۆی دەڵێت: (ویستوومە سەرلەنوێ ئەو شتانە دروست بکەمەوە، کە سیاسەت تێکی شکاندوون. کاتێک مرۆڤ بەگشتی و نووسەر بەتایبەتی هەوڵ دەدات واقیع دروست بکاتەوە، ئەوا ئەو واقیعە گۆڕانی بەسەردا دێت و تێکەڵی میتۆلۆژیا دەبێت). هەروەها دەڵێت: (من نەک هەر دانتزیگ خۆی، بەڵکو ئەو مرۆڤانەیش کاریان لێ کردووم، کە ناچار بوون گوند و شاری خۆیان جێبهێڵن و لەوێ بگیرسێنەوە). دەگاتە ئەوەی بڵێت: (هەرچەند ویستبێتم بنووسم، ئەو بابەتە خۆی بەسەرمدا سەپاندووە)، بەڵام (گۆنتەر گراس) شوێنێکی جیاواز لە شوێنی ڕاستەقینەی دروست کردۆتەوە، بۆیە ناتوانین وەکو مێژوو بیخوێنینەوە. جۆگرافیا خۆی تەنها شوناسی تۆپۆگرافیی هەیە، بەڵام ئەوە مرۆڤە لەڕێگای ئەزموونەکانی خۆیەوە لەناو زەمەن شوناسی دیکە دەداتە پاڵ جۆگرافیا. شوێنی پیرۆز، شوێنی حەرام، شوێنی حەوانەوە، شوێنی ئەشکەنجە، شوێنی پاک و شوێنی پیس، هەموویان ئەنجامی ئەزموونەکانی مرۆڤن لەناو کۆنتێکستی مێژوودا. ئەدەب لەسەر ئاستی ئیستاتیکادا مامەڵە لەگەڵ هەموو ئەو جیاوازییانەی شوێن دەکات. پرۆسێسی خوڵقاندنی کارەکتەری جیاواز بەبێ پرۆسیسی خوڵقاندنی

جۆگرافیای جیاواز، جێبەجی نابێت. لای من چ لە (مامزێر) و چ لە بەرهەمەکانی دیکەشمدا خولّقاندنەوەی شوێنی بەسەرچوو، یان دروستکردنی شوێنی گریمانی، ئەنجامی نیگەرانی و نەگونجانە لەگەڵ شوێنی ئێستادا. ڕاست دەکەیت لە (مامزێر)دا نەک شوێن، بگرە کارەکتەری سەرەکییش ناوی نییە، چونکە هەردووکیان سیمای سیمبۆلییان هەیە. بە مانایەکی دیکە هەوڵ دراوە ئەو ئاراستە ئاشکرایەی لەنێوان تێکستی ستاندارد و واقیعێکی دیارکراوادا هەیە، بسڕدرێتەوە، یاخود بەشێوەیەکی شاراوە دەربخرێت.

*** لەم ڕۆمانەدا ئەوەندەی پشت بەگێڕانەوە بەستراوە، ئەوەندە وتوویژ و وەسف نابینین، هاوکات کارئەکتەرەکانیش زۆربەیان کەسانی بێدەنگن وەکوو قسەکردن، بەڵکوو لەدەروونی خۆیانداو لەگەڵ خۆیان دەپەیڤن، کەچی دەورووبەر ڕەت ناکەنەوە، ئەمەیش لەکن من سەیرە، چونکە هەر ڕۆمانێکم خوێندبێتەوە، ئەگەر کارئەکتەرەکانی کەمدووبن، بێزاریشن لەژیان، بەڵام وەکوو لەسەرەوە ئاماژەم بۆ کرد، لە (مامزێر)دا هەست بەم حاڵەتە ناکەین. جوداوازیی تۆ بۆ تەوزیفکردنی ئەم لایەنە لەسەروەختی بیرکردنەوەدا دروست بوو، یان لەسەروەختی نووسیندا؟ چونکە پێموایە نووسین تێکەڵەیەکە لە ئاگایی و نا ئاگایی؟!.**

- هیچ نووسەرێک ناتوانێت دەستبەرداری وەسف بێت، چونکە یەکێکە لە پێکهاتە گرینگەکانی ئەدەبی گێڕانەوە، بەڵام وەسف پێوەندیی بە دیدگای ئەو کەسەوە هەیە، کە لە خۆی و لە دەوروبەر دەڕوانێت. لە هەموو ڕستەیەکی تەواودا وەسف هەیە، بەڵام وەسف لەو ڕستانەی کرداریان تیا نییە، بەڕوونی دەردەکەوێت وەکو (کچێکی ژیرە)، (کوڕێکی ڕووخۆشە)، (ماڵێکی ڕووناکە) و (دارستانێکی چڕە). هەرچی ئەو ڕستانەن، کە کرداریان تێدایە، ئەوا هەندێک جار ئەو وەسفە لەسەر ئاستی گراماتیکدا دەرناکەوێت. بۆ نموونە ئەگەر بڵێم: (ڕابەر دەنووسێت)، ئەوا لەڕووی گراماتیکەوە وەسف دەرناکەوێت، بەڵام ئەگەر لەڕووی پراکتیکەوە سەرنج لەو ڕستەیە بدەین، دەبینین وەسف هەیە، بەڵام بە کردارەوە بەندە و بەشێوەیەکی شاراوە دەردەکەوێت، چونکە ئێمە خۆمان دەبێت بیهێنینە بەرچاو، کە (ڕابەر) چۆن دەنووسێت. مادام ئەو بکەرە و کرداری نووسین بەجێ دەهێنێت، کەواتە دەبێت بەشێوەیەک لە شێوەکان بنووسێت. ئەگەر بڵێین: (ڕابەر خێرا، یان چاک، دەنووسێت) ئەوا وەسف بەڕوونی دەردەکەوێت. من خۆم کاتێک وەسف دەخەمە پاڵ کردارەوە، کە بزانم ئەو وەسفە ئەرکێکی دیکەی جیا لە وەسف دەگرێتە ئەستۆ. بۆ نموونە ئەگەر سەرنج لە یەکەم ڕستەی تێکستەکە بدەیت، کە ئاوایە: (لەڕێگا، کاتێ جەنگاوەرە ڕیشنەکان ڕووتوقووت بەسەر لە داخبووەکەدا دەیانهێنایین)، ئەوا هەر سێ وشەی (ڕیشنەکان) و (ڕووتوقووت) و (داخبووەکان) بێجگە لە ئەرکی وەسفکردن، ئەرکی ئاماژە و ئیماجینێیشنیشیان هەیە و دواجار خزمەتی بیرۆکەی میتۆلۆژیاکە دەکەن، کە تێکستەکەی لەسەر بنیات نراوە. وەک دەبینی ئەوانە تەنها وەسف نین، بەڵکو سێ چەمکن، کە ئاماژە بە جەستە، دەسەڵات و جۆگرافیا دەدەن و بەدرێژایی تێکستەکە خۆیان نوێ دەکەنەوە. مەبەستم لە هێنانەوەی ئەو نموونانەدا ئەوەیە، کە وەسف لە (مامزێر)دا هەیە، بەڵام بەشێکە لە پرۆسیسی گێڕانەوە. لەگەڵ فراوانبوونی دیدگادا، وەسفیش چڕتر دەبێت و ئەرکەکانی وەکو لێکدانەوە و گێڕانەوە و سیمبۆل و ئیستاتیکا چاکتر بەجێ دەهێنێت. لە (مامزێر)دا تەنها وەسفی ئەو حاڵەتە سایکۆلۆژییانە دەکرێن، کە کارەکتەریان تیایە و زیاتر لەشێوەی خەون و زیندەخەوندا دەردەخرێن. کات و شوێن تەنها کاتێ دەکەونە ناو پرۆسێسی وەسفەوە، کە لەگەڵ بینین و ئیماجینێیشنەوە کارلێک دروست دەکەن، چونکە وەسفکردنی ئەو دوانە بەبێ تێڕوانینی کارەکتەر،

ناتوانن ئێتمۆسفۆری رۆمان بهێننە گۆڕێ و نابنە ڕەگەزی ئاکتیڤ. وەکو گوتم وەسف لە (مامزێر)دا بە کردارەوە پەیوەستە، کە هەر ئەمەش ڕێگای لەوە گرتووە ڕەوتی گێڕانەوە خاو بێتەوە، چونکە زۆر لەوانەی لەبارەی تیۆری گێڕانەوەوە نووسیویانە، وەکو (جیرار جینێت) و (ژان ریکاردۆ)، پێیان وایە وەسف ڕەوتی گێڕانەوە خاو دەکاتەوە. (جیرار جینێت) گێڕانەوە و وەسف بەوە لە یەکتر جیا دەکاتەوە، کە یەکەمیان ڕووداو و کردار دەگێڕێتەوە، بەڵام دووەمیان خۆی بەشتەکانەوە پەیوەست دەکات. لای منیش وەکو هەندێک لە نووسەرانی سەردەمەکەم وەسف پێکهاتەیەکی سەربەخۆ نییە، بەڵکو بەشێکە لە پرۆسەی گێڕانەوە. باوەڕم بەوە نییە ڕستەی وەکو (هەتاوێکی خۆش) بوو، یان ڕۆژێکی (باراناوی بوو) بکەمە دەسپێکی هیچ پەرەگرافێکم، بەڵکو مەبەستمە وەرگر خۆی ئەوانە لە کۆنتێکستی ماناکاندا بدۆزێتەوە، یاخود بیانهێنێتە بەرچاو. واتە ئەرکی وەسف وەکو پرۆسێسێکی ئەزموونگەری، کەشفکردنە، نەک زیادەڕۆیی لە باسکردنی ڕووی شتەکان. بە بڕوای من ئەوە گێڕانەوەیە وەسف ئاراستە دەکات، نەوەک بەپێچەوانەوە. من خۆم باوەڕم بەوە نییە وێنە بەڕوونی و تەواوی ئاراستەی (وەرگر/ خوێنەر) بکەم، بەڵکو یەکێک لەو یارییانەی حەزم لێیەتی ئەوەیە، کە وەرگر بەپێی ئەزموونی خۆی بەشێک لەو وێنە ناتەواوە، تەواو بکات. (ئالان ڕۆب گرێ)، کە یەکێکە لەو رۆماننووسانەی گۆڕانی گەورەی لە شێوازی وەسفدا کردووە، پێی وایە خوێنەر دەتوانێت لە کاتی خوێندنەوەی ڕۆمانی ڕیالزمیدا باز بەسەر زۆر لەو لاپەڕانەدا بدات، کە بۆ وەسف تەرخان کراون، بەڵام لە ڕۆمانی نوێدا مەحاڵە ئەمەی بۆ بکرێت، چونکە ماناکانی لە دەست دەچن. تۆ ڕاست دەکەیت چ وەسف و چ دیالۆگ ڕووبەرێکی زۆر لە (مامزێر) داگیر ناکەن، چونکە وەکو پێشتریش گوتم جیهانی ناوەوەی کارەکتەرەکان زیاتر بایەخی پێ دراوە. دیالۆگی نێوان کەسەکانیش لە واقیعەوە بۆ زەمەن گۆڕاون، بۆیە کاتێک لەڕێگای یادەوەرییەکی تێکشکاوەوە لەناو قەفەز دەردەخرێنەوە، ئەوا گۆڕانیان بەسەردا دێت. وەکو (بیرجیسۆن) دەڵێ: (ئێمە ناتوانین بەهەمان هۆشیارییەوە لە دوو ماوەی زەمەنیی وەکویەکدا بژین). بێگومان ڕووداوەکان چ لەڕووی ناوەرۆک و چ لەڕووی فۆرمەوە دەگۆڕێن، چونکە هەستی کەسەکان وەکو (شۆپینهاوەر) پێی وایە بەپێچەوانەی ئیرادە، کە ئەوەی دواییان شتێکی گرینگ و بنەڕەتییە لە تاک و لەڕێگای ئەقڵەوە تاک بەڕێوە دەبات، بەهۆی زەمەنەوە دەگۆڕێت. واتە هەستەکان پێچەوانەی ئیرادە لەژێر کاریگەریی کاتدا دەگۆڕێن، بەوەی دەکرێت پێداچوونەوەیان بۆ بکرێت و نوێ بکرێنەوە. لە (مامزێر)یشدا جاری وا هەیە ڕووداوەکان، بیرۆکەکان و گوتەی کەسەکان هەر تەواو گۆڕاون و ئەم بەناتەواوی بیری دەکەونەوە کە ئەمەش وادەکات بەشێوەیەکی هەندێک جیاواز بیانگێڕێتەوە. واتە دیالۆگیش هەر لەشێوەی مەنەلۆژی شانۆیی (Dramatic Mono-logue)دا دەردەکەوێت. بۆ نموونە سەرنجت بۆ دیالۆگی نێوان کارەکتەری سەرەکی و (گوڵدا) ڕادەکێشم، کە باس لەوە دەکەن، کاتێ شێر ڕەوەیەک ئاسک ڕاو دەنێت، ئەوا ئەوان جوانترین دیمەن دەبینن، چونکە شاخی ئاسکەکان، کاتێ لە هەوادا دەلەرنەوە، لە چەند درەختێک دەچن. مەبەستم ئەوەیە وەسف تێکەڵی دیالۆگەکانیش دەبێت. من وەکو نووسەری تێکستەکە نامەوێ لەوە زیاتر دەست بخەمە ناو کاروباری ڕەخنەگرانەوە، بەڵام بۆ وەڵامی بەشی دووەمی پرسیارەکەت، کە کارەکتەرەکان لەگەڵ ئەوەشدا بێدەنگن، بەڵام دەوروبەر ڕەت ناکەنەوە، ئەوە کێشەکە لە دەرەوەی قەبوولکردن و ڕەتکردنەوەوەیە، چونکە وەکو پێشتر گوتم شوێن بەشێوەیەکی ڤێربالّ (لفظی) بوونی هەیە و

لەڕێگای زمـــانەوە داهێنراوە، تەنهـــا لەڕێگای ئیمـاجینێیـشنەوە دەکرێت هەستی پێ بکرێت. ئەمەش وای کردووە هەموو پێوەندییەکانی ناوەوە و دەرەوە لەسەر ئاستی سیمبۆلدا دەربکەون، وەکو (هایدگــەر) پێی وایە بوونی مــرۆڤ هەر خــۆی بوونێکی دیالۆگییە و لەو ڕێگایەوە مرۆڤ دیالۆگ لەگەڵ دنیادا دەکات.

*** لە پاڵ ئەوەی کە زمانی نووسینت لەم ڕۆمانەدا تا ئاستێک قورسە، لە هەندێک پەرەگرافیشدا بارگاویکراوە بە سیمبۆڵ، هاوکات گرنگییەکی ئەوتۆیشت بە لایەنی سێکس و فەنتازیا داوە. پرسیاری ئێمە ئەمەیە: هەندێک نووسەر باس لەوە دەکەن کە پێویستە لەمەو دوا بە سادەیی بنووسین (نەک ساکاری)، چونکە خوێنەر تاقەتی ئەوەی نەماوە وەکوو ئایین کۆدەکانی دەقی ئەدەبی بکاتەوە. چۆن لەم تەرزە ڕوانینە دەڕوانیت لە بەرانبەر ڕۆمانەکەتدا؟**

– پێشتریش گوتوومە کێشەی گەورە لەناو ڕۆشنبیریی ئێمەدا ئەوەیە، کە زۆربەی شتەکان لەسەر ئاستی زارەکییدا هەن و ناگەنە ئاستی لێکۆڵینەوە و خـوێندنەوەوە. ئەوانە لە وزەیاندا نییە بۆچوونەکانیان لەو ساکارییە دەربهێنن و بیانخەنە سەر ئاستی فیکر و مەعریفەوە، بۆیە جار جار لە گفتوگۆکاندا دەرفەت دەهێنن و شەرمنانە و بەخێرایی یەک دوو ڕای لەم شێوەیە دەردەبڕن. باوەڕ ناکەم تۆ هیچ لێکۆڵینەوەیەکت نە بەزمـانی کـوردی و نە بەزمـانی دیکە دەست بکەوێت، کە پشتگیری لە ڕۆمانی سادە بکات، بۆ ئەوەی مانا کۆنکرێتییەکانی تێبگەیت و گفتوگۆیان لەبارەیەوە بکەیت. نووسەر هەیە ڕۆمانی نووسیوە و مانگانە گفتوگۆ دەکات، بەڵام لە هیچ یەکێک لەو گفتوگۆیانەدا دێڕێکت پێ ناڵێت، کە پێوەندیی بە ڕۆمانەوە هەبێت. تۆ ناتوانی لەبارەی ئەو وەسفانەیەوە هیچ شتێک بڵێیت. ئەو نووسەرە ئەگەر جار جار بە ڕستەیەک یان دوان تێکستێک بسرێتەوە و ڕەواج بە یەکێکی دیکە بدات، ئەوە هیچ گرینگییەکی نییە، چونکە لە پشت ئەو بڕیارەوە خوێندنەوە نییە. نووسین پرۆسێسێکە لەناو خودی داهێنەردا ڕوو دەدات. بە مانایەکی دیکە نووسین گواستنەوەی سۆز و خرۆشەکانی خودە لە کۆمەڵێک وێنەی نارۆشنەوە بۆ ئاستی ئاماژە، کە ئەوەی ئەو پرۆسێسە جێبەجێ دەکات، زمانە. کەواتە زمان ئەو شتانە دەگوازێتەوە، کە لەناو خوددا کەڵەکە کراون. ئەوەی دەتوانێت خودی نووسەرێک لە خودی نووسەرێکی دیکە جیا بکاتەوە، خوێندنەوەیە چ لەسەر ئاستی بینین و چ لەسەر ئاستی ئەقڵدا. نووسەر لەڕێگای خوێندنەوەکانەوە ئەو وێنانە کەڵەکە دەکات، بۆیە پێکهاتەی ئەو وێنانە پێوەندیی بە جۆر و مەودای بینین و تێڕوانینی نووسەرەوە هەیە. کاتێک پێکهاتەی وێنەکان فرەڕەهەند و ئاڵۆزن، ئەوا هاوکات بۆ گواستنەوەیان زمانێکی چڕ و بارگاوی بەمەعریفە و ئیستاتیکا دەخوازن. کاتێکیش وێنەکان سادەن، ئەوا زمانیش سادەیە. ئەو نووسەرەی دەتوانێت تێکستی قورس بەرهەم بهێنێت، بێگومان لەسەر بەرهەمهێنانی تێکستی سادە پەکی ناکەوێت. ئەوە نووسەری سادەنووسە لە توانایدا نییە زمانێکی کاریگەر دابهێنێت. باوەڕ مەکە هیچ نووسەرێک بیەوێت سادە بنووسێت، بەڵام وەکو گوتم هەر نووسەرێک خۆی دەنووسێتەوە. هەندێک نووسەر کاتێ هەست دەکەن تێکستەکانیان زیاد لە پێویست لاوازن، ناوی سادەیان لێ دەنێن و لە گفتوگۆکان، نەک لە لێکۆڵینەوەدا، هێرش دەکەنە سەر تێکستی جیدی و دەڵێن ئەدەبی سادە بە کەڵکی ئەم سەردەمە دێت. ڕێگام بدە با بیرەوەرییەکی چەند هاوڕێیەک و خۆمت بۆ بگێڕمەوە. لە پۆلی شەشەمی ئامادەیی بەرەبەری تاقیکردنەوەی بەکالۆریا لە ماڵی هاوڕێیەک دەمانخوێند و شەوان لە سەربان دەخەوتین. بەیانییان دایکی ئەو هاوڕێیەمان هێلکەوڕۆنی بۆ دەکردین. ئەو حەزی دەکرد هێلکەکان بەشێوەیەک

ڕۆ بکاتە ناو تاوەکەوە، کە زەردێنە بەجیا و سپێنەش بەجیا بێت، بەڵام لە چوار دانە، ئەگەر دانەیەکی لە دەست دەربچووایە. هەر کاتێک یەکێک لەو هێلکانە بەپێی ویستی خۆی دەردەچوو، شانازیی بەخۆیەوە دەکرد و دەیگوت بزانن چۆن دەرچوو! ئاوێنەیە! ئاوێنە! بەڵام کاتێک زەردێنەکە تێکەڵی سپێنەکە دەبوو، دەیوت با ئاوا بێت، خۆم ویستم ئاوا بێت. ئێمەش پێدەکەنین، هەتا دوایی خۆی دانی بەوە دانا، کە تواناکەی هەر ئەوەندەیە. لەمەوە یەکێک لە هاوڕێکانمان، کە لە کاروباریناندین شارەزا بوو، خۆی بەخێرایی زەردێنە و سپێنەی لە یەکتر جیا دەکردەوە. هەتا ئێستاش ئێمە بەیادی ئەو ڕۆژانە پێدەکەنین.

چۆن داوا لە (بیکیت) بکەین ئاسان بنووسێت، ئەگەر ئەو سەرچاوەیەی بەهونەرەکەی تەعبیری لێوە دەکات، هەمان ئەو سەرچاوەیە بێت، کە (شۆپینهاوەر) و (هایدگەر) لەڕێگای فەلسەفەوە تەعبیری لێ دەکەن؟ چۆن داوا لە (ڤێرجینا وولف) بکەیت لەسەر (شەپۆلەکان)ی سادەیی بنووسێت، ئەگەر ئەویش وەکو (جەیمس جۆیس) تەعبیر لەو سەرچاوەیە بکات، کە هەمان سەرچاوەی تیۆرەکانی (فرۆید) و (یۆنگ) بێت؟ هەموویان کار لەسەر بیرۆکەی شەپۆلی هۆش و میتۆلۆژیا و سیمبۆل دەکەن، بەڵام بە ڕێگای جیاواز. تەنانەت (جەیمس جۆیس) نکووڵی لەوە دەکات، کە ئەو شێوازەی لە (فرۆید)ەوە وەرگرتبێت، بەڵکو پێی وایە راستەوخۆ لە سەرچاوەکەوە هێناویەتی. هەر کام لە ڕۆماننووسە گرینگەکانی دنیا دەگریت، پێوەندییەکی بەتینی لەگەڵ یەکێک لە کایەکانی مەعریفەی وەکو فەلسەفە، سایکۆلۆژیا و سۆسیۆلۆژیادا هەبووە، ئەگەر لەگەڵ هەموویاندا نەیبووبێت. (میلان کۆندێرا)، کە خۆی یەکێکە لەوانەی لەڕێگای هونەری ڕۆمانەوە تەعبیری فەلسەفییانە لە سەردەمی خۆی دەکات، دەڵێت ڕۆمان لەپێش (فرۆید)ەوە تیۆری شەپۆلی هۆش و بەر لە (مارکس) شەڕی چینایەتی و زووتر لە فینۆمینۆلۆجییەکان فینۆمینۆلۆجیای دۆزیەوە.

ئەگەر سادەیی ئامانج بێت، نەوەک قووڵی، ئەوا نابێت جیاوازی لەنێوان (ڕۆکامبۆل) و (گەڕان بەدوای کاتی ونبوودا) بکەین. نابێت جیاوازی لەنێوان ڕۆمانەکانی (عەزیزی مەلای ڕەش) و (خەسرۆ جاف) لەگەڵ ئەوانەی (بەختیار عەلی)یدا بکەین. ئەگەر نووسین بەگشتی و ڕۆمان بەتایبەتی بریتی بێت لە تێپەڕکردنی زمانی ڕۆژانە، ئەوا ئێمە خۆمان لە بەردەمی چەمکێکی ڕێژەییدا دەبینینەوە و هیچ پێوەرێک ناتوانێت ئەو ڕێژەیە دیاری بکات، چونکە ئەوە ڕێژەی یارییەکانی زمان و خەیاڵ و فانتازیا و هەلوەسەیشن و دەرخستنی چەپاندن و حاڵەتی هیستریایە. ئەگەر ڕۆمان بە سادەیی کاری بکردایە، ئەوا نەدەبووە جێگای بایەخی فەیلەسووف و بیرمەندانی وەکو (جۆرج لۆکاچ)، (لۆسیان گۆڵدمان)، (میکایل باختین)، (ڕۆلان بارت) و (جیل دۆلۆز) و دەیانی دیکە. ئەگەر ڕۆمان سادە بکرابوایەتەوە، (ئەلبێرت کامۆ) و (ژان پۆل سارتەر) و (کۆڵن وێلسن) و زۆری دیکە نەیاندەکردە کەناڵێک بۆ دەربڕینی ڕێبازە فەلسەفییەکانی خۆیان، کە ئەو ڕۆمانانە بەشدارییەکی گەورەیان لە پێکهێنانی هۆشیاریی فیکرییدا کردووە. نەخێر، ئەوە قووڵییە، نەک سادەیی ئامانجی ڕۆماننووس، چونکە لە سادەییدا تێکڕامان دەبین بە یەک، چونکە سادەیی ئەو حاڵەتە جێگیرەیە، کە هەمووومان لە ساتێکدا لە خۆیدا کۆ دەکاتەوە. ئەوە قووڵییە دەمانخاتە بەردەمی ریسک و پەلاو (تحدی)کردنەوە. هەر یەکێکمان بە لایەکدا دەبات و خولیای داهێنانی ڕێگومکەمان لا دروست دەکات، وەکو ئەو ڕێگومکەیەی (بۆرخیس) هەموو ژیانی خۆی بۆ تەرخان کرد. من خۆم پێچەوانەی ئەوانەی دەڵێن ئەمرۆ لەم سەردەمە ئێلیکترۆنییەدا دەبێت زمانی نووسین ئاسان بکرێتەوە، دەڵێم لەگەڵ زۆربوونی

پارچەکانی تەکنەلۆژیای ئێلیکترۆنییدا، ئەرکی نووسەر قورستر دەبێت. ئەمڕۆ کامێرای میتاڵ پێشبڕکێی کامێرای چاو دەکات، بگرە لە هەوڵی ئەوە دایە دەستی بەسەردا بگرێت، بۆیە ئەگەر کامێرای چاو وێنەکانی ئاڵۆزتر و سەرنجڕاکێشتر نەکات، ئەوا ناتوانێت جیاوازییەکانی خۆی بپارێزێت. پاراستنی ئەو جیاوازییانەش تەنها بەوە دەبێت، کە لەپاڵ وێنەکانی چاودا دەبێت پشت بە وێنە ئەقڵییەکانیش ببەسترێت. ئەمڕۆ دەبینین ڕۆماننووسە دیارەکانی دنیا ئەوانەن، کە دەتوانن وێنەی جیاواز لە وێنەی دیگیتاڵ بەرەدم بهێنن، تەنانەت خودی کۆمپیوتەر و ئینتەرنێتیش وەکو سینەما دەکەنە تەکنیک و دەیانخەنە خزمەتی هونەری ڕۆمانەوە. (دان براون) چاکترین نموونەیە، کە زانستی تەکنیکی کۆمپیوتەر و ئینتەرنێت و کۆدەکان بەکار دەهێنێت، بۆیە سەیر نییە ئەگەر زۆربەی ناونیشانی ڕۆمانەکانی ئاماژە بن بۆ ئەو شێوازە وەکو (کۆدی داڤینشی) و (قەڵای دیگیتاڵ)، کە تیایاندا زانست و فانتازیا و واقیع و مێژوو تێکەڵی یەکتر دەکات. لەم ڕۆژانە لەگەڵ هاوڕێیەکم بەرنامەیەکی تەلەڤیزیۆنییمان لەبارەی ژیانی مارەکانەوە بینی، کە (ئارام غەفوور)ی ژۆرنالیست ئامادەی کردبوو. ئەو بەرنامەیە لە زۆربەی ڕۆمانەکانی ئێمە چاکتر و هۆشیارانەتر کاری لەسەر بیرۆکە و فۆرم و وێنەدا کردبوو. ئەگەر ڕۆماننووس نەتوانێت وێنەی جیاواز لەو وێنانەی (ئارام غەفوور) بەرەدم بهێنێت، بۆچی دەنووسێت؟ (ئەحلام مەنسوور)، (ئەحمەد محەمەد ئیسماعیل)، (حسێن عارف)، (حەمەفەریق حەسەن)، (دڵشاد مەریوانی)، (ڕەوف بێگەرد)، (ڕەوف حەسەن)، (سەلاح عومەر)، (شێرزاد حەسەن)، (شیرین ک) (عەبدوللا سەراج) و (محەمەد موکری) و هەندێکی دیکە لە چیرۆکنووسانی ئێمە بۆیە توانییان تا ڕادەیەکی زۆر ویژدانی سەردەمەکەی خۆیان بن، چونکە لە دەستیان هات وێنەی گەورەتر و ئاڵۆزتر لەوەی لە بەرچاوی ئاساییدا بوو، بەرەدم بهێنن، بەڵام ئەمڕۆ سەردەمەکە زۆر لەوەی پێشوو زەحمەتترە. خۆمان لە بەردەم پارادۆکسالێکی گەورەدا دەبینینەوە، کاتێ لەم سەردەمە ئاڵۆزەدا داوای وێنەی سادەمان لێ دەکەن. لەم سەردەمە ئێلیکترۆنییەکەدا وێنەکان ڕۆڵی دووفاقییانە دەبینن، لە لایەک کار لەسەر ڕوونکردنەوەی واقیع دەکەن، بەوەی زۆر بەئاسانی ئەو زۆنە نەزانراوانە چ لەناو خەیاڵ و چ لەناو واقیعدا کەشف دەکەن، کە دەبوایە نووسەر لەڕێگای زمان و خەیاڵی خۆیەوە پێیان بگات و لە لایەکی دیکە نووسەر دەخەنە بەردەم پەڵاوی گەورەتر، بەوەی دەبێت هەموو ئەو وێنانە تێپەڕێنێت و وێنەی گەورەتر بەرەدم بهێنێت. ئاسانکردنەوەی زمانی ئەدەبی واتا تەعبیر نەکردن لە خود. ئەگەر وایە نووسین هیچ ئەرکێک ناگرێتە ئەستۆ و بۆچی و بۆ کێ بنووسین؟ لێرەشدا مەبەستمان لە چڕکردنەوەی زمان، ئاڵۆزکردنی نییە. گەرەکمان نییە بڵێین دەبێت کۆنتاکتی زمان لەگەڵ دەرەوەدا ئاڵۆز بێت، بەڵکو بەپێچەوانەوە مەبەستمان لە چڕکردنەوەی مانایە. من خۆم هەوڵ بۆ چڕیی مانا و سادەییی کۆنتاکت دەدەم. هەر ئەمە ئەوەمان بەسەردا دەسەپێنێت، کە تا لە توانادایە لەڕێگای بایەخدان بە ڕەوانیی زمانەوانی، دروستیی ڕێنووس و تۆکمەییی خاڵبەندییەوە کار لەسەر ئاسانکردنەوەی ئەو کۆنتاکتەدا بکەین. بەداخەوە زۆر لە نووسەرانی ئێمە ئەمانە لە بەرچاو ناگرن و وا دەزانن ڕۆڵی گرینگیان لە پێکهێنانی تێکستدا نییە. من خۆم دەزانم ئەمڕۆ ڕۆمانی سادە چ لە کوردستان و چ لە دەرەوە ڕەواجی هەیە و زیاتر دەخوێندرێتەوە و لەبارەیەوە دەنووسرێت، بەڵام من ناتوانم دەستبەرداری شێوازی خۆم ببم، کە تەعبیرە لە خودی خۆم. لەپاڵ ئەوەدا هەتا ئێستاش ڕۆمانی جیددی چ لە کوردستان و چ لە دەرەوە نەک گرینگیی خۆی پاراستووە، بەڵکو لە جاران زیاتر بایەخی پێ دەدرێت. ڕۆمانەکانی (دان براون) لە

سەرتاپای دنیادا بەرادەیەکی زۆر دەخوێنرێنەوە، ئەگەرچی ئاسانیش نین. لەپاڵ ئەوەدا زنجیرە کتێبی (هاری پۆتێر)ی (ژ. ک. رۆلینگ)یش زۆریان لێ دەفرۆشێن، بەڵام ئەوەندە رووکەشن، کە هیچ مەرجێکی هونەرییان تیادا بەدی ناکرێ. پێکهاتەی (مامزێر) بەشێوەیەکە، کە نەدەکرا فۆرمێکی دیکەی هەبێت. وەکو گوتم مامەڵەکردنە لەگەڵ چەمکی میتۆلۆژیا و تەنها ئەو زمانە دەیتوانی بەرهەمی بهێنێت. بۆ نموونە من سەرنجت بۆ دیالۆگی نێوان کارەکتەری سەرەکی و پووری رادەکێشم، کە لەبارەی دۆزەخەوەیە. ئەو بیرۆکەیە وەکو زۆربەی بیرۆکەکانی دیکە بەشێوەیەکی خۆڕسکانە زمانی رۆژانەی تێپەڕاند. دیارە من باس لە چاکی و خراپیی تێکستەکە ناکەم، بەقەدەر ئەوەی دەمەوێ بڵێم ئەو زمانە نەدەکرا ئاسایی بێت، مادام هەر لە بنەڕەتەوە تێکڕای بیرۆکەکان لە ئاستی ئاساییەوە چوونەتە ئاستی میتافۆر و سیمبۆلەوە.

*** لە سەروەختی خوێندنەوەی (مامزێر)دا، شێوازی گۆڕینی (کات) و (شوێن) بەقووڵیی کاری بۆ کراوە، وەکو پێشتریش گوتمان زمانی تێکستەکە بارگاوییە بە سیمبۆل. ئایا زمان کاتێک تێکەڵی فیکر دەبێت، دەتوانێت تایبەتمەندێتیی هەر یەکێک لە کارەکتەرەکان بپارێزێت؟ وەک دەبینین هەر یەکێک لە کارەکتەرەکان لەوانە (بیبی کەناری، سیڤەری مارژەن، مەروان نابلسی، ڤادڤێلا و هتد) لە دیالۆگەکانیاندا کۆمەڵێک بیرۆکە دەخەنە روو. ئایا ئەمە ریسکێکی گەورە نییە؟ تا چەند هەستت بەمانە کردووە؟ خۆت بڕیارت داوە کارئەکتەرەکان وەها بدوێن، یان سەربەستییەکی تەواوت پێ بەخشیون؟**

– رۆمانوس ناتوانێت سەربەستی بە کارەکتەرەکانی بدات، ئەگەر پێش هەموو شتێک خۆی سەربەست نەبێت. ئەو سەربەستییەش تەنها کاتێک بە دەست دەهێنیت، کە تۆ خۆت بەنووسەرێکی ئەزموونگەر دەزانیت و ترست لەوە نییە لە کوێ تێکدەشکێیت. گوێ بەوە نادەیت چەند لەگەڵ خواستی خوێنەر و واقیعی رۆشنبیریی خۆت ناکۆکییت. وەکو (ئەندرێ جید) دەڵێت: (مەبەستی چاک هەرگیز ناتوانێت ئەدەبی باش بەرهەم بهێنێت). من هیچ کاتێک لەگەڵ نووسیندا مەبەستی چاک و پاکم نییە، بەڵکو خۆم بەنووسەرێکی شەڕانگێز دەزانم و هەر لێرەشەوەیە ئەوەندە سەربەستم. سەربەستی لە نووسیندا، واتە چییتر ئەو ئەنجامانە بۆ تۆ گرینگ نەبن، کە لە بەردەست دان، بەڵکو خۆت لەڕێگای تێڕوانینی خۆتەوە شتەکان کەشف بکەیت. چێژی بەرهەمهێنانی هەر تێکستێکیش لەو ریسکانە دایە، کە نووسەر چ لەسەر ئاستی فیکر و چ لەسەر ئاستی هونەردا دەیانکات. وەکو چۆن پرسیارەکەی تۆ پێوەندیی بە سەربەستی لە هونەردا هەیە، منیش هەر لەو روانگەیەوە وەڵامی دەدەمەوە. بەڕای من ئەو نووسەرەی ترسی لە تێکشکان هەبێت و بەرگەی گاڵتەپێکردنی کەسانی دیکە نەگرێت، هەرگیز ناتوانێت بە گیانێکی داهێنەرانەوە ریسک بکات و شتی نوێ بدۆزێتەوە. بیرت نەچێت رۆشنبیریی ئێمە وزەیەکی ئێجگار زۆر لەپێناوی گاڵتەپێکردندا بەکار دەهێنێت. ئەو گاڵتەپێکردنەش ئەنجامی نەبوونی پرسیار و رەخنەیە. گاڵتەپێکردن، کە رۆڵەی گوێڕایەڵ و بەوەفای کەلتووری قەبووڵنەکردن و سڕینەوەیە، چاکترین رێگایە بۆئەوەی نووسەری ئێمە بەهۆیەوە کۆمەڵێک بەرهەمی جیدی بەلاوە بنێت و خۆی لە بەرپرسیارێتیی خوێندنەوە و لێکۆڵینەوە بدزێتەوە. من خۆم یەکێکم لەوانەی بەرگەی گاڵتەپێکردنیان گرتووە. (ئەرستۆ تالیس) لە ئاسمانی دەڕوانی و لە ئەستێرەکان ورد دەبووەوە، لەپڕ کەوتە بیرێکەوە. کارەکەرەکەی بەگاڵتەجارییەوە گوتی: (چۆن دەبێت فەیلەسووف بیەوێت لە ئاسمان و ئەستێرەکان بکۆڵێتەوە و نەتوانێت بیرێک لە بەردەمی خۆیدا ببینێت؟). کەچی هەر ئەو گاڵتەجارییەی کارەکەرەکە بووە

جێگای بایەخی فەلسەفە هەر لە لای (ئەفلاتون)ەوە، کە گوتی: (گاڵتەپێکردن ڕووبەڕووی هەر کەسێک دەبێتەوە، کە خەریکی فەلسەفەیە)، هەتا ئەمرۆ. هەندێک دەپرسن تۆ بڵێی لەڕووداوی کەوتنە ناو بیرەکەوە، (تالیس) گەیشتبێتە ئەو باوەڕەی، کە ئاو پێکهاتەی بنەڕەتیی بوونە؟ یەکێک لە تایبەتمەندییەکانی ڕۆمان ئەوەیە، کە شوێنی هەموو شتێکی تیا دەبێتەوە. زەوییەکی سیحرییە، لە یەک کاتدا چوار وەرزی هەیە و هەموو شتێکی لێ دەڕوێنرێت، گرینگ ئەوەیە بزانی چۆنی دەڕوێنیت. شیعر وا نییە. لە کۆمەڵگا داخراوەکان دەچێت، ڕەگەزی جیاواز قەبووڵ ناکات. هەر ڕەگەزێکی دیکەی بچێتە سەر، شێوەی دەگۆڕێت و دەبێتە شتێکی دیکە، هەر بۆیە شیعر ئەو هەموو پاشگرەی هەیە. سەرنج لە پێوەندیی نێوان ڕۆمان لەگەڵ هەردوو بواری شانۆ و سینەما بدە، کە بەدرێژایی تەمەنی خۆی لێیان دانەبڕاوە. لێرە مەبەستم نییە بڵێم ڕۆمان لە شیعر گرینگترە، بەڵکو تەنها دەمەوێ لەم ڕووەوە جیاوازیی نێوان هەردووکیان دەربخەم. (باختین) زمانی شیعر و زمانی ڕۆمان بەوە جیا دەکاتەوە، کە یەکەمیان مەنەلۆژە و لە زمانی خواوەند دەچێت، بۆیە شاعیر بێجگە لە زمانی خۆی، هیچ زمانێکی دیکە بەکار ناهێنێت، بەڵام زمانی ڕۆمان، کە دیالۆگە، لە توانایدا هەیە فرەدەنگ بێت چ لەڕووی زوبان و چ لەڕووی دەنگەوە، دەتوانێت زمانی ئەدەبی و نائەدەبییش بەکاربهێنێت، کە نەک هەر نابێتە هۆی لاوازبوونی، بەڵکو بەهێزیشی دەکات. هەر کارەکتەرێک لە ئەنجامی کۆمەڵێک فاکتەرەوە دروست دەبێت. پێم وایە سرووشتی بیرۆکەکان خۆیان پێویستیان کردبێت لە لایەک چ شێوازێک لە کارەکتەر دەربکەوێت و لە لایەکی دیکەش کام کارەکتەر لە کام کارەکتەر زیاتر بایەخی پێ بدرێت. دەنگی هەر یەکەیان لەوەی دیکەیان جیاوازە، چونکە شێوازی بیرکردنەوەیان جیاوازە و هەر یەکەی تەعبیر لە میتۆلۆژیای تایبەتی خۆی دەکات، بەڵام زۆر جاریش ئەو میتۆلۆژیایانە، بەهۆی ئەوەی ڕەگەزی هاوبەش لەنێونیاندا هەیە، تێکەڵی یەکتر دەبن. بەڵێ، لەگەڵتام هەر یەکەیان کۆمەڵێک بیرۆکەی ئاڵۆز دەردەبڕن، کە ئەمەش لای من بەئاگاییەوە کراوە. ڕاستییەکەی هەر هەموویان کاریگەرییان لەسەر پێکهێنانی کارەکتەریستی کارەکتەری سەرەکییدا هەیە. سرووشتی ئەم تێکستە ئاوایە، کە لەسەر چەند بیرۆکەیەک وەستاوە. نارەتەر (چیرۆکبێژ)ێکی نیوترال هەیە وێنەکان بەناتەواوی بەرەو دەرەوە، یاخود با بڵێین بۆ لای وەرگر دەگوازێتەوە، بەو مەبەستەی وەرگر خۆی لە دیدگای خۆیەوە ئەو وێنانە تەواو بکات و هەستی ڕەخنەی لا پێکبێت. دواجار زیاتر تێکەڵی ئێتمۆسفێری ڕۆمانەکەی ببێت. لە ئەدەبدا ئەوە بە خەوش دانانرێت، ئەگەر کارەکتەر بیرۆکەکانی خۆی بەشێوەیەکی فەلسەفی دەرببڕێت، بەمەرجێک ئەوە زەمینەی بۆ خۆش کرا بێت و ئەو گوتانە کۆنتێکستی خۆیان لەناو تێکستەکەدا هەبێت، نەک لە ئەنجامی ئیلهامی ناکاوەوە خوڵقا بن. وەک دەبینین کارەکتەرەکانی (مامزێر) باسی ئازار و نیگەرانییەکانی خۆیان دەکەن و گوتەکانیان دوورن لە هوتاف و ئامۆژگارییەوە. ئەوەندە هەیە ڕەگەزی ئیکزۆتیکا، هەندێک جار کۆمیدیاش لە هەموویاندا هەیە. هیچ یەکێک لەو بیرۆکانە بەشێوەیەکی ڕەها ناخرێنە ڕوو، بەڵکو ئەوان تەنها لە گۆشەنیگای خۆیانەوە دەریاندەبڕن. ئەو هۆشیارییەی هەیە هەمووی لای کارەکتەری سەرەکی کۆ نەبووەتەوە، بەڵکو بەپێچەوانەوە هەموو ئەوانی دیکە لەو زیاتر خاوەنی هۆشیارین و لەڕێگای ئەوەوە ئەو هۆشیارییە دەگاتە وەرگر. هەروەها تێکستەکە لە ماوەیەکی دیاریکراوی ژیانی کارەکتەر جێگیر نەبووە، بەڵکو لەڕێگای تەکنیکی جۆراوجۆری گێڕانەوەوە زۆربەی ژیانی دەردەخرێت، کە ئەمەش جیاوازیی ئاستەکانی هۆشیاریی کارەکتەر لە

سەردەمێکەوە بۆ سەردەمێکی دیکەی تەمەنیەوە نیـــشـــان دەدات. نووســــەری ئەدەبی بەوە لە نووسەری بوارەکانی دیکە جیا دەکرێتەوە، کە زمانێکی تایبەتی هەیە و سیمای ئەو زمانە لە هیچ کـــاتێکدا ون نابێت، هەتا کـــاتێک راستــەوخـۆش لەبارەی فـیکرەوە دەنووسـێت. (دۆستۆیڤسکی) دەیویست بابەتێک لەبارەی ئەوە بنووسێت، چۆن خەڵک خۆی لەوە بپارێزێت، کە خـوو بە ئەلکوهوولەوە نەگرێت، کـەچی دوور لە ویستی خۆی ئاراستەی ئەو مەبەستەی گۆڕا و رۆمانی (تاوان و سزا)ی نووسی.

***لە سەرجەم بەرهەمەکانتدا یادەوەریی - بەتایبەت سەردەمی منداڵیت - کۆمەکی کردووی، ئەم سوودوەرگرتنە لە گەڵەک نووسینی رۆمانی دیکەی نووسەرانیش رەنگی داوەتەوە، بۆ نموونە (شێرزاد حەسەن)، بەڵام تەوزیفکردنی یادەوەری لە رۆمان و چیرۆکەکانی تۆدا بەشێوەیەکی دی کەوتووەتەوە، واتا: هێندەی واقیع دەبینین، هێندەیش دەسەلاتی فەنتازیا، ئەگەر پتریش نەبێ. ئەم خاڵە لەم رۆمانەی دواییشتدا رەنگی داوەتەوە. لێرەوە، چۆن باس لەو کۆمەک و تەوزیفکردنانەی (یادەوەری) دەکەی، بەتایبەتی لە مامزێردا؟**

– خـــاڵی هاوبەش لەنێـــوان تێکڕای ئەو نووسەرانەی گفتوگۆیان لەگەڵدا کردووم، پرسیارە لەبارەی منداڵییەوە. هەمـوو جارێک وا دەزانم سەرجەمی شتەکانی خۆمم گوتووە و تەواو، کەچی هەرکـە جارێکی دیکە رووبەرووی ئەو پرسـیـارە دەبمەوە، هەست دەکەم دەبێت سەرلەنوێ و جیاوازتر لەوانەی پێشـوو، دەست پێ بکەمەوە. ئەگەر لە شوێنی منداڵی، هەر بابەتێکی دیکە بوایە، دڵنیام ئێستا شتێکم نەدەما، بیڵێم. ئەمەش هەر خۆی مانای ئەوەیە، کە منداڵی، چەمکێکی نارۆشن و پەنهانە و ناچێتە ژێر رکێفی پێناسە و وەسفەوە، بگرە لە ئاستی هەموو رەگەزەکانی دیکەی وەکو کات، شوێن، زمان و فانتازیادا ئاراستەی هەیە و بەشێکی جیانەکراوەی هەمـوو ئەوانەیە. منداڵی رووبەرێکی کـراوەیە بەرامـبـەر بە دنیـا، بەڵام گـەورەیی جـۆرێکە لە ئەنجـام. لای من نووسین لەبارەی منداڵییەوە وەکو ئەوە وایە بەدوای ئەو شتانەدا بگەڕێم، کە هێشتا روویان نەداوە و هیـچـیـان لەبارەیەوە نازانم، بەڵام گـەورەیی هەر دەڵێی ئەنجامێکی بەدەستهاتووە. ئەمە مانای ئەوە نییە من لەبارەی گەورەییەوە نەمنووسیوە، بەڵام ئەوەندە دەڵێم، کـە منداڵی بەتەنیا دەتوانێت لە هەر تێکستێکی ئەدەبییدا هەبێت، بەڵام گەورەیی بەبێ منداڵی، ئەزمـوونێکی ناتەواوە. لە زۆنەی منداڵییدا دووری لە هەمـوو سەرچاوە مەعریفی و ئەزموونی ساڵەهای ساڵی خۆت، دووری لە کلێشە و قاڵبەفیکری و تەکنیکییەکان، بەڵکو لەوێوەوە خۆت بەدوای هەمـوو شتێکدا دەگەڕێیت. ئینجا دەزانی منداڵی شوێن نییە، کات نییە، بەڵکو مانایە، بۆیە مەحاڵە بتوانیت لێی تێپەڕیت. منداڵی دارشتنەوەی ژیانە بەپێی یاساکانی هونەر، نەوەک بەپێی کرۆنۆلۆژیای مێژوو. لە هونەردا، کە رۆمـان یەکێکە لە جۆرەکـانی، گـواستنەوە لە گـەورەییـەوە بۆ منداڵی، گـواستنەوەی رووی کـامـێـرای چاوە لەسـەر رووی شتـەکـانەوە بۆ ناوەوەیان، بۆ وردەکاریی شتەکان. مرۆڤ هەمیشە بۆ سـەرەتا دەگـەرێتـەوە، چونکە مـرۆڤ بەردەوام بەدوای حـەقـیـقـەتدا دەگـەڕێت و نایدۆزێتـەوە. لێرەوەیە مرۆڤ هەمیشە دەیەوێت لە مێژووی خۆی بکۆڵێتەوە و بەردەوام بە پێوەندیی خـودی خۆی و دەوروبەردا دەچێتەوە. ئەگەر مـێژووی راستەقینە وەکـو (هیگڵ) دەڵێت هاوکـات بێت لەگـەڵ دەرکەوتنی ئەقڵ لە مرۆڤدا، ئەوا من دەڵێم منداڵی زۆنەیەکـە ناکـەوێتـە ناو مـێـژووەوە، بۆیە هەمـوو گـەشـتێـک بۆ منداڵی و هەمـوو گـەڕانەوەیەک بۆ گەورەیی، لەگەڵ پارێزی زۆرم بەرانبەر بە چەمکی گەڕانەوە: گواستنەوەیە لە نامێژووەوە بۆ مێژوو، لە فـیـزیکەوە بۆ مـیـتـافـیـزیکا، لە جـۆگـرافـیـای فـاکـتـواڵەوە بۆ جـۆگـرافـیـای گـریمانی، کـە ئەو

گواستنەوەیە هەر جارێک ڕێگایەکی جیاواز لەوانەی پێشووی خۆی دەگرێت. بە مانایەکی دیکە منداڵی چەمکێکی ئینفینیتییە و کۆتایی نایەت. واتە ناکرێت لەڕووی چەندایەتییەوە لێی بڕوانین. ڕاستتر ناتوانین باوەڕ بەوە بهێنین، کە زۆریی بەرەەمهێنان لەناو ئەو کانەدا (مەبەستم لە منداڵییە، کە دەکرێت بە کانی بچوێنین، وەکو کانی بەرد و خەڵووز و نەوت)، دەبێتە هۆی کەمبوونەوە و لەناوچوونی مادە لەو کانەدا. لەگەڵ گەڕانەوە بۆ منداڵییدا، ڕەگەزیش ماهیەت و پێناسەی خۆی لە دەست دەدات. لە هەردوو ڕەگەزەکە (مێ) و (نێر)دا ڕەگەزێکی سەربەخۆ پێکدێت و لەژێر دەسەڵاتی گراماتیک دێنە دەرێ. هەر دەڵێی لەبارەی ڕەگەزێکی تەواو جیاوازی مرۆڤەوە دەنووسیت. باوەڕم بە تێربوون نییە لە منداڵی، چونکە تامی هەر گەڕانەوەیەک بۆ منداڵی، جیاوازە لە تامی گەڕانەوەیەکی دیکە، لەبەرئەوەی هەر جارێک تۆ لەو گەڕانەوەیەدا کەسانی جیاواز چ لە خۆت و چ لەوانەی پێشووت لەگەڵ دایە. بەدڵنیاییەوە پێت دەڵێم جیاوازیی لەنێوان منداڵیی نووسەر و منداڵیی کارەکتەردا هەیە. هەر یەکەیان خاوەنی منداڵیی خۆیەتی. ئەمە تێکەڵبوونی فاکتواڵ و خەیاڵە. ئەگەر هەر تێکستێک کورتکردنەوەی کاتی فیزیکی بێت بۆ کاتی سیمبۆلی، ئەوا تەمەنی کارەکتەریش لەناو ئەو سیستەمەدا کاتێکی سیمبۆلییە و لەوێدا دووبارە منداڵی و گەورەیی لەسەر ئاستی میتافۆردا دەردەکەون. کاتێ لە ئەدەبی شەپۆلی هۆش دەڕوانین، هەست دەکەین یەکێک لە ڕەگەزەکانی ئەو شێوازە، دووبارەکردنەوەیە. زۆر جار دووبارەکردنەوەی وشە، ڕستە، پەرەگراف و بیرۆکە دەبینین، کە ئەمە جۆرێکە لە گەڕانەوە، یاخود نۆستالژیا بۆ ڕابردووی کارەکتەر، نەوەک هی نووسەر، ئەگەرچی ژیانی کارەکتەر بەشێوەیەک لە شێوەکان ژیانی نووسەرە. ئەم دیاردەیە بەتایبەتی لای (فۆکنەر) زۆر بەڕوونی دەردەکەوێت. من هەمیشە جیاوازییەکی گەورە لەنێوان منداڵیی مێژوویی و منداڵیی خەیاڵدا دەکەم، بۆیە من لە کتێبی منداڵییشمدا منداڵیی مێژوویی خۆم و کەسانی دیکەم نەنووسیوەتەوە، بەڵکو لەڕێگای فانتازیاوە هەوڵم داوە ئەو سیستەمە کرۆنۆلۆژیایە تێکبشکێنم و جۆگرافیایەکی فانتازی لەپاڵ ئەو مێژووە خەیاڵییەی منداڵییدا دروست بکەم. لە (مامزێر)یشدا هەر لەو دیدگایەوە منداڵی مامەڵەی لەگەڵدا کراوە. ئەو ستایلە چ لەپێش (مامزێر) هەبووە و چ لە بەرەەمەکانی دیکەی دواییمدا وەکو (منارەی ئاوەدانی) و (کەناڵی مەیموونە چەکدارەکان) و (کازینۆی منداڵان)یشدا، کە هێشتا چاپ نەکراون، بەشێوازی جۆراوجۆر درێژەی هەیە. وەکو زووتر گوتم هەر نووسەرێک خودی خۆی دەنووسێتەوە، بۆیە من خۆم بەردەوام جیاوازیی دەکەم لەنێوان ئەو نووسەرەی بەقووڵی لەگەڵ چەمکی منداڵییدا کار دەکات و لەگەڵ ئەوەی میکانیکییانە لەبارەی منداڵییەوە دەنووسێت، کە ئەوەی دواییان چونکە نەیتوانیوە خەیاڵی منداڵی لە خۆیدا بپارێزێت، تەنها کۆمەڵێک وێنەی سادە بەدەستەوە دەدات. کەواتە خەیاڵ، کە گرینگترین میکانیزمە، گوتاری ئەدەب پشتی پێ دەبەستێت، بەوەی هەردوو ڕەهەندی سایکۆلۆژی و بایۆلۆجی لە خۆی دەگرێت: لەو شێوازی نووسینەدا گومە. ڕەخنەگرەکان دەڵێن ڕۆمانی (داڤید کۆپێرفیلد) ئەوەندە پڕە لە هەست و نهێنیی منداڵی، هەر دەڵێی (چارلس دیکینز) بە منداڵی ئەو تێکستەی نووسیوە. من خۆم بەشێوەیەک لە شێوەکان قەرزاری (دیکینز)م. ڕەنگە یەکێک لەو هۆکارانەی، کە وای لە من کردبێت ئەوەندە لەبارەی منداڵییەوە بنووسم، ڕۆمانی (ئۆلیڤەر تویست)ی ئەو نووسەرە بێت. ئێمە لە پۆلی پێنجەمی ئامادەیی لە وانەی ئەدەبی ئینگلیزی ئەو ڕۆمانەمان خوێند. ڕاستە بەشێوەیەکی وا ئاسان کرابووەوە، کە ئێمە لێی

تێبگەین، بەڵام دەتوانم بڵێم چێژی خۆی ون نەکردبوو. (ئۆلیڤەر تویست) ئەو منداڵەی هەر لەگەڵ لەدایکبوونی، دایکی دەمرێت. ئەوسا دکتۆرەکان ئەڵقە لە پەنجەی دایکدا نابینن، بۆیە وا دەزانن ئەو کۆرپەلەیە زۆڵە. لێرەوە ئازارەکانی (ئۆلیڤەر) دەست پێ دەکات. سەرنج لە دووبارەبوونەوەی چەمکی (زۆڵ) بدە لە بەرهەمەکانی مندا، تەنانەت ئەوەتا (مامزێر)، کە بەزمانی عیبری مانای زۆڵ دەگەیەنێت، بۆتە ناونیشانی ئەم بەرهەمەشم. لەو سەردەمە منێکی هەرزەکاری تێکشکاو و پەراوێزخراوی ناو کۆمەڵگای کوردی تێکەڵییەکی ڕۆحیی سەیرم لەگەڵ (ئۆلیڤەر تویست)دا هەبوو. نازانم بۆچی مەسەلەی زۆڵییەکەی یەخەی خەیاڵەکانی منی بەرنەدەدا، ئەگەرچی دوایی زانیم، کە (سالی)، ئەو سیستەرە پیرەی بە پلانی (مۆنکس)ی برای (ئۆلیڤەر) لە باوکیەوە، ئەڵقەکەی لە (ئاگنێس)ی دایکی (ئۆلیڤەر) دزیوە، کە ناوی خۆی لەسەر هەڵکەنراوە، بۆئەوەی (ئۆلیڤەر) نەزانێت کێ دایک وباوکیەتی و لە میراتی باوانی بێ بەشی بکات، چونکە لە وەسیەتەکەدا گوتراوە، کە منداڵە بەدڕەوشتەکان نابێت میراتیان بەر بکەوێت. دیارە (ئۆلیڤەر) دواجار دەزانیت، کە (مۆنکس) برایەتی و بەردەوام ویستوویەتی ناوبانگی بزڕێنێت. دیمەنەکانی ئەو ڕۆمانە زۆر کاریان لە من دەکرد، کە وام دەزانی لە هەولێر ڕووی داوە. ڕەگەزی شوێن بەشێوەیەکی سیحریی سەیر تەوزیف کراوە، لە نەخۆشخانەوە بۆ هەتیوخانە، لەوێوە بۆ شوێنی ناشتنی مردوو و دواجار دادگا و لای ئەو باندانەی منداڵانی وەکو (ئۆلیڤەر) بۆ کاری دزی و دەستبڕی بەکار دەهێنن. لە هەتیوخانە شەڕی منداڵان لەسەر خواردن، کە بەشیان ناکات. ئەو کەوچکە دارەی چێشتلێنەرەکە بە (ئۆلیڤەر)یدا دەکێشێت، چونکە داوای خواردنی زیاتر دەکات. گواستنەوەی لە هەتیوخانەوە بۆ لای (ساوەربری)، ئەو پیاوە درێژ و باریکەی هەمیشە چاکەتێکی ڕەشی پەڕپووت دەپۆشێت و کاریشی ناشتنی مردووە. بۆیە کۆنتراکتی ناشتنی مردووەکانی هەتیوخانەی گرتووە، چونکە جەستەی ئەوانە بەهۆی بەدخۆراکییەوە چەند بڵێی ڕەق و لاوازن و ئەو لە دروستکردنی تابووتەکانیاندا تەختەی زۆر بەکار ناهێنێت. تامەزرۆییم بۆ زانینی کۆتاییی ڕۆمانەکە نەیدەهێشت من چاوەڕێی ئەوە بم، مامۆستای ئینگلیزی هەر ڕۆژێ بەشێکی کەممان لەو ڕۆمانە پێ بڵێت، بۆیە کتێبەکەم بەزمانی عەرەبی لە (سائیب ئەکرەم)ی هاوڕێم وەرگرت، کە لە میسر چاپ کرابوو و ئاسانیش کرابووەوە. (سائیب ئەکرەم) یادی بەخێر، لەپاڵ (هۆشەنگ وەزیری)دا پێش ئەوەی ماڵیشمان بۆ ڕووناکی بۆ لای ئەوان بگوازینەوە، چاکترین هاوڕێی ئەو ڕۆژگارەم بوو، کە بەردەوام گفتوگۆمان لەبارەی کتێبەوە دەکرد. بابەتێکی سەربەخۆم لەبارەی ئەو هاوڕێیەمەوە نووسیوە، کە بەداخەوە لە تورکیا لەرێگای قاچاغ گیانی لە دەست دا. ڕووداوەکانی ئەو ڕۆمانە و ناوە سەیرەکانی وەکو (میستەر بەمبێل)، (فەیگین)، (بیل سایکس)، (نانسی)، (جاک دۆکنز)، (میستەر براون لۆ)، (چارلۆت)، (نواه) و زۆری دیکە لێم جیا نەدەبوونەوە. ماوەیەکی زۆر من دەمویست تێکستێکی لەم شێوەیە بنووسم، بەتایبەتی کاتێ ئێواران لەگەڵ خۆرئاوابوون بەلای (هەتیوخانە) و (خانووی بەسالاچووان)دا دەگەڕامەوە، کە نزیکی ماڵی خۆمان بوون لەڕووناکی. دوایی تێگەیشتم، کە ئەمەی من دەمەوێ بیکەم، تەنها لاسایکردنەوەیە، بۆیە دەستم لەو بیرۆکەیە هەڵگرت، بەڵام سەرسامییم بەو ئێتمۆسفێرە هەر وەکو خۆی مایەوە. بەهەر حاڵ ویستم پێت بڵێم، کە خوێندنەوەی ئەو ڕۆمانە دەشێت یەکێک بێت لەو هۆکارانەی، کە هەر لە سەرەتاوە بوونەتە تەقینەوەی یادەوریی منداڵیی من، کە پڕیەتی لە ئازار و تێکشکان. (دیکینز) خۆیشی منداڵییەکی زۆر سەختی بەسەر بردووە. دیارە هۆگرییم بەو

ڕۆمانە بۆ ئەوە دەگەڕایەوە، کە من ئەزموونێکی ڕۆحی و ویژدانی و وجوودیی سەیرم لە خۆمدا بەدی دەکرد و ڕووداوەکانی و ئێتمۆسفێرەکەی دەیانتوانی بەئاسانی کارلێک لەگەڵ ئەو ئەزموونەی مندا پێکبهێنن. من چاوەڕێی ئەوە بووم فێری هونەرەکانی گێڕانەوە بیم، هەتا تەعبیر لەو هەموو هەستە ئاڵۆز و پەنهانە بکەم، کە ئاسان نەبوو تەنها لەسەر ئاستی بایۆلۆجییدا بیاندرکێنم. وەکو زووتریش گوتم، یەکێک لەو شتانەی نووسەرێک لە نووسەرێکی دیکە جیا دەکاتەوە، نووسینەوەی خودە. لێرەوەیە دەتوانم چاکتر وەڵامی بەشی دوایی پرسیارەکەت بدەمەوە و بڵێم من لە ژینگەیەکی زۆر میتۆلۆژیی لە دایک بووم و گەورە بووم. بەدرێژاییی ژیانی خۆم کەسانی جیاوازم چ لە گەڕەک و چ لە قوتابخانە ناسیوە. زۆر سوودم لە ئەزموونی خۆم و ئەوانە وەرگرتووە و لە نووسینەکانمدا تەوزیفم کردوون.

ڕوونکردنەوەیەک دەربارەی ئەم هەڤپەیڤینە

کاتێ ئێمە کاری ئەم تەوەرەمان تەواو کرد و گۆڤارەکەمان ئامادەبوو بۆ چاپ، ئەم هەڤپەیڤینەی کاک کاروان، کە لە لایەن (رابەر فاریق)ەوە لەسەر تەکلیفی ئێمە و بۆ تەوەرەکەی ئێمە و گۆڤارەکەی ئێمەی ئەنجامدابوو، بەبێ ئاگاداری ئێمە رابەر لە رۆژنامەی (رەخنەی چاودێر)ی بڵاوکردەوە، (هەڵبەت دیارە برادەرانی (رەخنەی چاودێر)یش ئاگاداری ئەوە نەبوونە کە ئەم هەڤپەیڤینە لای ئێمەیە)، دوای پەیوەندیکردن و قسەگۆڕینەوە لەگەڵ کاک "کاروان کاکەسوور" گەیشتینە ئەو رایەی کە چاوپێکەوتنەکە بڵاوبکەینەوە و کاک کاروانیش لای خۆیەوە ئەو روونکردنەوەیە بنووسێت کە لێرەدا بڵاوی دەکەینەوە.

سەرپەرشتیاری تەوەر

ڕوونکردنەوەی کاروان کاکەسوور دەربارەی ئەم هەڤپەیڤینە

دوای ئەوەی گۆڤاری (کاروان) ئەم تەوەرەیان لەبارەی ڕۆمانی (مامزێر)ەوە ئامادە کرد، وایان بەچاک زانی ئەم گفتوگۆیەشم لەگەڵدا بکەن. ئەوە بوو (ڕابەر فاریق) ئەو ئەرکەی لە ئەستۆ گرت. پرسیارەکانی (ڕابەر فاریق)م بەشایانی ئەوە زانی، کە خۆمیان لەگەڵدا ماندوو بکەم. بەداخەوە (ڕابەر فاریق) گفتوگۆکەی بۆ (ڕەخنەی چاودێر) ناردبوو. ئەمەش کەلێنێکی خستبووە تەوەرەکەوە. دیارە من کاتێ دەڵێم بەداخەوە (ڕابەر فاریق) ئەو گفتوگۆیەی بۆ (ڕەخنەی چاودێر) ناردبوو، تەنها مەبەستم ئەوەیە، کە گفتوگۆکە بۆ گۆڤاری (کاروان) کرابوو، ئەگینا من ڕێزی زۆرم بۆ ئەو ڕۆژنامەیە و هاوڕێیانی ئازیزم (سامی هادی) و (محەمەد نووری) هەیە. هیچ کاتێ نەمشاردۆتەوە، کە (ڕەخنەی چاودێر) یەکێکە لە ڕۆژنامە زۆر گرینگەکانی دنیای ڕۆشنبیریی ئەمرۆمان. هەر لێرەشدا بەهەڵی دەزانم سوپاسیان بکەم، کە ئەوان پار کتێبێکیان بۆ چاپ کردووم.

مایەی شانازییە، کە گۆڤاری (کاروان) ئەو تەوەرەیان لەبارەی ڕۆمانی (مامزێر)ەوە ئامادە کردووە.

کاروان عومەر کاکەسوور

٢٠٠٩/٥/٢٧

دانمارک